

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra

Dariaus Adutavičiaus
V kurso, darbo teisės
studijų šakos studento

Magistro darbas

Lietuvos pensijų sistemos struktūra ir ypatumai

Vadovas: asist. Vida Petrylaitė
Recenzentas: lekt. dr. Jurij Maculevič

Vilnius 2011

Turinys:

Įvadas

1. Pensijų sistemos reforma po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo.....	2
1.1. 1990 – 1991 metų pensijų reforma.....	4
1.2. 1994 – 1995 metų pensijų reforma.....	5
1.3. 1999 – 2000 metų pensijų reforma.....	7
2. Valstybinio socialinio draudimo pensijos.....	9
2.1. Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema.....	10
2.2. Valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos.....	14
2.3. Netekto darbingumo pensijos.....	18
2.4. Našlių ir našlaičių pensijos.....	21
2.5. Privatūs pensijų fondai.....	24
3. Lietuvos Respublikos valstybinės pensijos.....	28
3.1. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų samprata.....	28
3.2. Respublikos Prezidento valstybinė pensija.....	30
3.3. Pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės pensijos.....	32
3.4. Nukentėjusiųjų asmenų pensijos.....	37
3.5. Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos.....	40
3.6. Mokslininkų valstybinės pensijos.....	46
3.7. Teisėjų valstybinės pensijos.....	47
3.8. Signatarų rentos.....	49
4. Šalpos išmokos.....	51
4.1. Šalpos pensijos.....	53
4.2. Šalpos našlaičių pensijos.....	55
4.3. Šalpos kompensacijos.....	56
Išvados.....	58
Literatūros sąrašas.....	60
Santrauka.....	63
Summary.....	64

Įvadas

Šio darbo tema yra aktuali tiek teoriniu, tiek ir praktiniu atžvilgiu. Darbe atlikta norminių teisės aktų analizė yra naudinga tiek teisės mokslininkams, tiek ir praktikams. Vieni aktualiausių ir šiuo metu vis dažniau pasitaikančių probleminių klausimų, atsižvelgiant į teisės doktriną, norminius aktus, yra klausimai, susiję su valstybinio socialinio draudimo pensijų, valstybinių pensijų, rentų ir įvairių kitų išmokų mokėjimu, jų skyrimo tvarka ir sąlygomis. Darbe pateikiamos išvados ir rekomendacijos gali būti panaudotos naujų teisės aktų kūrimo. Darbe pateikiamos išvados gali padėti siekti pensijų sistemos tobulumo ir geresnių rezultatų.

Praktiniu požiūriu darbe atlikta analizė yra naudinga asmenims, pretenduojantiems į valstybinio socialinio draudimo, valstybines pensijas, signatarų rentas ar kitas valstybės teisės aktuose nustatytoms asmenų grupėms mokamas išmokas.

Temos aktualumą patvirtina ir ta aplinkybė, kad išsamių šios problematiškos srities mokslinių darbų Lietuvoje iki šiol yra paskelbta labai mažai.

Pagrindinis tyrimo objektas yra pensijų sistemos ypatumų analizė Lietuvoje, atitinkamų pensijų, rentų ir išmokų mokėjimo ypatumai, bei šiuos teisinius santykius reglamentuojančių teisės aktų sistema.

Šio darbo tikslas – atskleisti Lietuvos pensijų sistemos ypatumus ir atskirų šios sistemos elementų sąsajas. Pasiiekti šio tikslo darbe keliami tokie uždaviniai:

1. Nustatyti, kokios priežastys lėmė Lietuvos pensijų sistemos pokyčius.
2. Ištirti Lietuvos pensijų sistemą, atskleisti jos turinį ir įvertinti jos efektyvumą.
3. Teoriniais aspektais išanalizuoti įvairių valstybinio socialinio draudimo, valstybinių pensijų, rentų ir kitų pensinio pobūdžio valstybės išmokų mokėjimo ypatumus.
4. Išnagrinėti sąlygų, kurias asmuo turi atitikti, kad jam būtų skiriamos įvairios valstybinės pensijos (Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinė pensija, pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės pensijos, nukentėjusiųjų asmenų pensijos. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos, kalėjimų departamento ir kt.) ypatumus.
5. Atskleisti valstybinio socialinio draudimo senatvės, netekto darbingumo, našlių ir našlaičių pensijų, išankstinis pensijų mokėjimo, savanoriško pensijų draudimo ypatumus.

Darbas buvo atliktas naudojant šiuos metodus:

- 1) Sisteminės analizės metodas. Naudojantis šiuo metodu buvo analizuojami Lietuvos teisės aktai, reglamentuojantys įvairių valstybinio socialinio draudimo pensijų, valstybinių pensijų, rentų ir kompensacijų skyrimą, taip pat buvo analizuojami moksliniai straipsniai bei monografijos.
- 2) Apibendrinimo metodas taikomas formuluojant išvadas, nustatant tendencijas.
- 3) Loginis metodas buvo būtinas atskleidžiant darbo tikslus, aiškinantis teisės normų turinį, pateikiant išvadas bei apibendrinimus.
- 4) Lingvistinis metodas. Šis metodas buvo naudojamas siekiant atskleisti teisės normų turinį. Tinkamas teisės normų suvokimas lemia tinkamą jų pritaikymą.

Be minėtų teorinių tyrimo metodų, taip pat taikomi empiriniai metodai: dokumentų bei kitų literatūros šaltinių analizės. Kad darbo tyrimo rezultatai būtų nuoseklūs ir išsamūs, visi metodai derinami tarpusavyje.

Informacijos, reikalingos šio darbo temai atskleisti, buvo ieškoma nacionaliniuose teisės aktuose, reglamentuojančiuose Lietuvos pensijų sistemą, atitinkamų valstybinio socialinio draudimo pensijų, valstybinių pensijų, rentų, šalpos pensijų, kitų išmokų skyrimą. Darbe buvo analizuojami įvairūs moksliniai straipsniai (Nekrošius I., Kunca V. Lietuvos socialinio draudimo sistema ir jos plėtojimo kryptys; Vaičaitis V.A. Teisė į pensiją ir Konstitucinio Teismo praktika ir kt.), įvairi mokslinė teisinė literatūra (Bitinas A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė; Tartilas J. Socialinės saugos pagrindai; Lazutka R. Pensijų sistemų raida Lietuvoje; Bitinas A. Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: Pensijų sistemų modernizavimas; ir kt.).

1. Pensijų sistemos reforma po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo

Pensijų sistemos reformą po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo reikėtų skirstyti į tris etapus:

1. 1990 – 1991 metų pensijų reforma;
2. 1995 – 1995 metų pensijų reforma;
3. 1999 – 2000 metų pensijų reforma.

1.1. 1990 – 1991 metų pensijų reforma

Pirmojo etapo pradžia galima laikyti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. vasario 13 d. nutarimą, kuriuo valstybinio socialinio draudimo reikalai buvo atsieti nuo profesinių sąjungų. Buvo įsteigta Vyriausioji valstybinio socialinio draudimo valdyba, perduodant jai valstybinio socialinio draudimo valdymo funkcijas, kurias iki tol vykdė Lietuvos respublikinė profesinių sąjungų taryba ir respublikiniai profsąjungų komitetai.¹ Naujai įsteigta valdyba kartu su savo teritoriniais skyriais registravo draudėjus, rinko įmokas, organizavo ir kontroliavo išmokų operacijas bei vykdė valstybinio socialinio draudimo biudžetą.

Lemiamas vaidmuo, kompleksiškai pertvarkant visą socialinio aprūpinimo organizaciją, tenka Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymui, priimtam 1990 m. spalio 23 d.² Šiuo įstatymu buvo įtvirtintos dvi socialinio aprūpinimo formos. Tai privalomas valstybinis socialinis draudimas ir aprūpinimas valstybės lėšomis.

Pagal šį įstatymą valstybiniu socialiniu draudimu buvo draudžiami: a) asmenys, dirbantys pagal samdos (darbo) sutartis; b) individualiai dirbantys asmenys (valstiečių ūkių nariai, laisvų profesijų ir kiti Lietuvos Respublikos įstatymuose nurodytieji), taip pat fizinių asmenų statusą turinčių įmonių savininkai (bendrasavininkiai-nariai).³

Iš Respublikos valstybės biudžeto lėšų buvo įgyvendinamos šios socialinio aprūpinimo priemonės: a) mokamos pensijos ir pašalpos kariškiams ir jiems prilygintiems

¹ Nekrošius I., Kunca V. Lietuvos socialinio draudimo sistema ir jos plėtojimo kryptys // Teisės problemos. 1994. Nr. 3. P. 17.

² Ibid.

³ Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas. Valstybės žinios: 1990-11-20 Nr.32-761.

asmenims, karo ir karinės tarnybos invalidams bei jų šeimų nariams pagal atitinkamus Lietuvos Respublikos įstatymus ir tarpvalstybines sutartis; b) mokamos socialinės pensijos ir pensijos asmenims, kurie nebuvo draudžiami valstybiniu socialiniu draudimu arba buvo draudžiami trumpesnę negu pensijų įstatymo numatytą laiką, bei kitos įstatymais nustatytos išmokos.⁴

1991 m. gegužės 21 d. priimtas vienas iš svarbiausių socialinės saugos teisės aktų – Valstybinio socialinio draudimo įstatymas numatė valstybinio socialinio draudimo išmokų rūšis, skirtingą sandomųjų darbuotojų ir savarankiškai dirbančių asmenų socialinio draudimo tvarką, finansavimą ir administravimo sistemą.⁵ Šis įstatymas pakeitė beveik visus tarybinius socialinio draudimo norminius aktus. Jis taip pat įteisino ir savanorišką valstybinį socialinį draudimą.

Kadangi socialinio draudimo biudžetas tapo atskiras nuo valstybės, taigi pirmasis savarankiškas socialinio draudimo biudžetas buvo patvirtintas 1991 metais.⁶

1990 – 1991 metų pensijų reforma reikšminga tuo, kad tai buvo pamatas esamos pensijų sistemos. Remiantis 1990 m. priimtu Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymo 3 straipsnyje buvo nustatytas socialinis aprūpinimas tokiais atvejais:

- a) asmenims, sulaukusiems pensinio amžiaus arba jaunesniems, jeigu jie dėl amžiaus negali dirbti pagal savo profesiją;
- b) invalidams ir asmenims, laikinai netekusiems darbingumo;
- c) maitintojo netekusioms šeimoms;
- d) asmenims, kuriems reikalingas gydymas, medicininė profilaktika ir rehabilitacija;
- e) šeimoms, turinčioms vaikų;
- f) asmenims, laikinai netekusiems darbo;
- g) asmenims, kuriems būtina valstybės parama.⁷

1.2. 1994 – 1995 metų pensijų reforma

⁴ Ibid.

⁵ Tartilas J. Socialinės saugos pagrindai. Vilnius, MRU Leidybos centras, 2005. P. 68.

⁶ Ibid. P. 69.

⁷ Cit. Op. 3.

Antrasis pensijų sistemos etapas, be abejo, prasidėjo 1994 m. liepos 18 d. priimtu Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymu, kuris įsigaliojo 1995 m. sausio 1 d. Jis reglamentavo valstybinių socialinio draudimo pensijų rūšis, pensijų sandarą, apskaičiavimo ir mokėjimo tvarką. Pagal šį įstatymą socialinio draudimo pensiją sudaro dvi dalys – visiems vienodo dydžio bazinė pensija ir papildoma dalis, susijusi su ankstesnėmis pensininko pajamomis ir dydžiu.⁸

Vienas esminių šio įstatymo dalykų buvo pradėtas ilginti išėjimo į pensiją amžius. Iki 1995 m. sausio 1 d. galiojusį moterims 55 m., vyrams – 60 m. amžių pakeitė moterims nustatytas 60 m., didinant jį kasmet po keturis mėnesius, vyrams – 62,5 metų, didinat jį kasmet po du mėnesius. Pensinio amžiaus ilginimas buvo būtinas dėl tuo metu buvusio mažo gimstamumo bei visuomenės senėjimo.

Kitas taip pat svarbus šio etapo priimtas įstatymas buvo 1994 m. lapkričio 29 d. Lietuvos Respublikos šalpos (socialinių) pensijų įstatymas. Jis gerokai susiaurino asmenų teisę gauti šalpos pensiją. Ji liko tik invalidams, tėvams, slaugiusiems invalidą vaiką bei daugiavaikėms motinoms.⁹

Paskutiniai svarbūs šio etapo įstatymai buvo priimti 1994 m. gruodžio mėnesį.

Pirmasis – tai 1994 m. gruodžio 13 d. priimtas Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas, kuris numatė šiems asmenims tokias pensijų rūšis: už tarnybą, invalidumo bei našlių ir našlaičių.¹⁰

1994 m. gruodžio 22 d. priimtu Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymu (įsigaliojo 1995 m. sausio 1 d.) buvo įtvirtintos Lietuvos Respublikos valstybinės pensijos, mokamos iš valstybės biudžeto. Kai kurios jų egzistavo ir anksčiau, bet tik 1994 m. buvo įteisintas valstybinių pensijų atskyrimas nuo socialinio draudimo pensijų.¹¹ Įstatymu buvo reglamentuojamas pirmojo ir antrojo laipsnių bei nukentėjusių asmenų valstybinių pensijų skyrimas. Šios valstybinės pensijos priskiriamos specialiosioms išmokoms, mokamoms atsižvelgiant į atskirų asmenų nuopelnus Lietuvos valstybei, baigusius tarnybą kariams ir pareigūnams, mokslininkams ir nukentėjusiems asmenims.¹² Reikia pabrėžti, kad šios

⁸ Cit. Op. 5. P. 70.

⁹ Lietuvos Respublikos šalpos (socialinių) pensijų įstatymas. Valstybės žinios: 1994-12-14 Nr.96-1873.

¹⁰ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. Valstybės žinios: 1994-12-23 Nr.99-1958.

¹¹ Cit. Op. 5. P. 71.

¹² Ibid.

išmokos neturi nieko bendro su socialinio draudimo pensijom. Asmuo valstybines pensijas gali gauti kartu su socialinio draudimo pensijom ar kitom socialinėm išmokom.

1994 m. gruodžio 22 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas. Po šio įstatymo įsigaliojimo 1995 m. sausio 1 d. buvo baigtos skirti mokslininkų rentos ir pradėtos mokėti mokslininkų valstybinės pensijos. Norint gauti mokslininko pensiją buvo numatytos šios sąlygos: suteiktas arba nostrifikuotas mokslo laipsnis arba pedagoginis mokslo vardas, nedirbimas pagal darbo sutartį, senatvės pensijos amžius arba pripažinimas I arba II grupės invalidais, ne mažesnis kaip 10 metų daktaro arba habilituoto daktaro darbo stažas.¹³

Taigi 1995 m. reforma nuo pagrindų sukūrė naują pensijų sistemą Lietuvoje, finansuojamą socialinio draudimo įmokomis, kurios apskaitomos atskirame biudžete, ir sudarė prielaidas tolesnei sistemos plėtotei.¹⁴ Po šio reformos etapo neteko galios visi tarybiniai pensijų įstatymai, o pati sistema sėkmingai funkcionavo iki sekančio reformos etapo. Per pirmuosius penkerius nepriklausomybės metus pavyko sukurti įmokoms nuo algų finansuojamą socialinio draudimo sistemą, kuri užtikrino pensijų mokėjimą sudėtingu pereinamuoju mokėjimu.¹⁵

1.3. 1999 – 2000 metų pensijų reforma

Trečiasis reformos etapas taip pat buvo svarbus dėl kelių esminių pakeitimų. Nuo 1999 m. sausio 1 d. Vyriausybės nutarimu savarankiškai dirbantys asmenys, kaip antai, advokatai, advokatų padėjėjai, notarai, pagal patentus dirbantys asmenys buvo prilyginti įmonių savininkams ir jiems teko pradėti mokėti socialinio draudimo įmokas.

Po ilgo laiko buvo padidintas socialinio draudimo įmokų tarifas. Nuo 2000 m. jis tapo 31 procentas draudėjui ir 3 procentai apdraustajam.

Naujove pensijų sistemoje buvo ir teisėjų valstybinės pensijos. Nuo 2003 sausio 1 d. įsigaliojusiame Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatyme buvo numatytos valstybinės pensijos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, kitų

¹³ Cit. Op. 5. P. 72.

¹⁴ Bitinas A. Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: Pensijų sistemų modernizavimas. Vilnius, MES, 2011. P. 246.

¹⁵ Lazutka R. Pensijų sistemų raida Lietuvoje. Filosofija, sociologija, 2007, Nr. 2. P. 73.

Lietuvos bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų bei nuo Lietuvos paskirtiems ar išrinktiems bet kokio tarptautinio teismo teisėjams, atitinkantiems tokias sąlygas:

1) kreipimosi dėl teisėjų valstybinės pensijos skyrimo metu yra Lietuvos Respublikos piliečiai, nuolat gyvenantys Lietuvos Respublikoje;

2) sukako Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytą senatvės pensijos amžių;

3) nustojo dirbti teisėjais;

4) yra įgiję ne mažesnę kaip 5 metų teisėjo darbo stažą.¹⁶

Nuo 1999 m. spalio 1 d. valstybės lėšomis bazinei pensijai gauti pradėti drausti motina arba tėvas, nedirbantys ir neturintys vaiko priežiūros atostogų, auginantys vaiką iki trijų metų bei tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkai, tik vienuolyne dirbantys vienuoliai. Nuo 2000 m. sausio 1 d. valstybiniu socialinių pensijų draudimu valstybės lėšomis pradėti drausti visišką negalią turinčių neįgaliųjų tėvai, globėjai arba rūpintojai, ir ne tik privalomosios nuolatinės pradinės karo tarnybos, bet ir alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos kariai valstybinės socialinio draudimo pensijos pagrindinei daliai (bazinei pensijai) gauti.¹⁷

Remiantis 1999 m. gruodžio 30 d. Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pataisom, asmenys, dirbantys pagal diplomato tarnybos arba terminuotas diplomato tarnybos bei viešojo administravimo valstybės tarnybos sutartis, pradėti drausti privalomuoju socialiniu draudimu.

Vienu iš radikaliausių ir bene daugiausia diskusijų tuo metu sukėlusiu sprendimu galima laikyti 2000 m. įtvirtintą apribojimą mokėti visą pensiją dirbantiems pensininkams. Tai buvo padaryta dėl tuometės valstybės ekonominės situacijos. Pagal šį įstatymo pakeitimą pensininkai, turintys būtiną stažą senatvės pensijai gauti, gaudavo tik pagrindinę pensijos dalį, o tokio stažo neturintys – pensijos visai negaudavo.

Svarbiausias šio etapo įstatymas, be abejo, buvo 1999 m. birželio 3 d. priimtas ir 2000 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos pensijų fondų įstatymas. Tai buvo pagrindas pensijų draudimui privačiuose pensijų fonduose. Kalbant apie privačių pensijų fondų naudą dar ir šiol neprieita prie vieningos nuomonės. Pranašumų jie turi nemažai:

1. sutelkia dideles lėšas ir dėl to galimos stambios ilgalaikės investicijos;

¹⁶ Lietuvos Respublikos Teisėjų valstybinių pensijų įstatymas. Valstybės žinios: 2002-07-19 Nr.73-3088.

¹⁷ Cit. Op. 5. P. 73.

2. paskirsto socialinę riziką, t.y. blogai dirbant vienai sistemai, riziką gali išlyginti kita;
3. sistema sudaro galimybę išeiti į pensiją kliento pageidaujamu laiku, o ne būtinai sulaukus pensinio amžiaus;
4. sukaupta pensija yra paveldima.

Tačiau taip pat reikėtų apžvelgti ir keletą neigiamų šių fondų ypatumų:

1. atitraukia dalį lėšų iš socialinio draudimo fondų;
2. galima grėsmė užsienio kapitalo vyravimui;
3. išmokom įtakos turi rinkos svyravimai;
4. neišsprendžia problemų tų, kurių pajamos mažos.¹⁸

Trečiasis pensijų reformos etapas buvo svarbus tuo, kad buvo pasiruošta toliau tobulinti pensijų sistemą, iš esmės remiantis kaupiamųjų pensijų fondais.¹⁹

Aptariant valstybinio socialinio draudimo sistemą, taip pat reikėtų paminėti ir profesinių pensijų draudimo sistemą. Šios pensijų sistemos veikimo principas yra nustatyto dydžio įmokų į profesinius pensijų fondus mokėjimas.

Pagal Lietuvos Respublikos profesinių pensijų kaupimo įstatymo 26 straipsnį teisė į pensijų išmokas įgyjama pensijų fondo dalyviui sulaukus pensijų fondo taisyklėse nurodyto senatvės pensijos amžiaus. Šis amžius negali būti mažesnis kaip 55 metai. Profesine pensija laikytina atitinkamo profesinio pensijų fondo taisyklėse numatyta išmoka to fondo dalyviui, sulaukusiam nustatyto senatvės pensijos amžiaus ar atitinkančiam kitas profesinių pensijų fondo taisyklėse numatytas sąlygas pensijų išmokai gauti, teisė į kurią yra susijusi su dalyvio profesine veikla, ir kuri bent iš dalies buvo kaupiama iš finansuojančio subjekto pensijų įmokų.

Pensijų fondo dalyvis turi teisę nukelti pensijų išmokų mokėjimą, jei tai leidžia pensijų fondo taisyklės. Jeigu dalyvis nesikreipia raštu dėl išmokų išmokėjimo, laikoma, kad jis pasinaudojo teise nukelti išmokų mokėjimą. Pensijų fondo dalyvis turi teisę raštu atšaukti pensijų išmokų mokėjimo atidėjimą.²⁰

2. Valstybinio socialinio draudimo pensijos

¹⁸ Cit. Op. 5. P. 76.

¹⁹ Ibid. P. 75.

²⁰ Lietuvos Respublikos Profesinių pensijų kaupimo įstatymas. Valstybės žinios: 2006-07-27 Nr.82-3248.

2.1. Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema

Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema ypatingai paplitusi Vakarų šalyse prieš gerą šimtmetį yra paremta visuomenės narių solidarumo principu, kas reiškia, kad darbo santykiuose dalyvaujantys ir atitinkamą darbo užmokestį gaunantys visuomenės nariai jų mokamais mokesčiais išlaiko nedirbančią visuomenės dalį, tuo įgydami teisę į analogišką paramą ligos, senatvės ar laikino nedarbingumo atveju. Kaip savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, ši sistema, kuri neretai vadinama socialinio solidarumo, nepanaikina paties asmens atsakomybės už savo rytojų, todėl ji tinkamai egzistuoti gali tikrai tais atvejais, kuomet ir pats asmuo rūpinasi savo santaupomis senatvės ar ligos atvejais.²¹

Dabartinės Lietuvos socialinio draudimo pensijų sistemos, kuri Lietuvoje yra įteisinta kaip visuotinė, apimanti visus ekonomiškai aktyvius šalies gyventojų sluoksnius, principas yra einamojo finansavimo. Tai reiškia, kad valstybės socialinio draudimo pensijos mokamos iš darbdavių (draudėjų) ir apdraustų valstybiniu socialiniu pensijų draudimo įmoku. Šios įmokos nėra kaupiamos jas kapitalizuojant (investuojant) taip, kaip privačiuose pensijų fonduose, bet surinktos iš karto panaudojamos (perskirstomos) valstybinėms socialinio draudimo pensijoms išmokėti.²²

Pagal šiuo metu galiojančius norminius teisės aktus valstybinis socialinis pensijų draudimas yra privalomas. Įstatymų leidėjas visus šios rūšies socialiniu draudimu draudžiamus asmenis yra įtvirtinęs Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme.

Tai yra:

1) asmenys, gaunantys atlyginimą už darbą:

Dirbantys pagal darbo sutartis, einantys narystės pagrindu renkamasias pareigas renkamosiose organizacijose, viešojo administravimo valstybės tarnautojai, kandidatai į notarus (asesoriai);

2) valstybės politikai, Konstitucinio Teismo teisėjai, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjai, Seimo arba Respublikos Prezidento paskirti valstybės institucijų ar įstaigų vadovai.

²¹ Vaičiaitis V.A. Teisė į pensiją ir Konstitucinio Teismo praktika. Teisė, 2010, 77 tomas. P. 35.

²² Bitinas A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius, MRU Leidybos centras, 2011. P.172-173.

Tačiau šie asmenys valstybiniu socialiniu draudimu draudžiami tik tuo atveju, jeigu jie gauna atlyginimą už darbą,²³

3) vidaus tarnybos sistemos pareigūnai, Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bei jam pavaldžių įstaigų ir įmonių pareigūnai;

4) krašto apsaugos sistemos profesinės karo tarnybos kariai ir Antrajame operatyvinių tarnybų departamente prie Krašto apsaugos ministerijos civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekantys statutiniai tarnautojai;

5) Valstybės saugumo departamento sistemos pareigūnai;

6) nesukakę senatvės pensijos amžiaus ir negaunantys pajamų, susijusių su darbo santykiais, valstybės tarnautojų ir profesinės karo tarnybos karių bei deleguotų asmenų sutuoktiniai – tuo laikotarpiu, kai jie gyvena užsienyje kartu su valstybės tarnautoju ar deleguotu asmeniu, jeigu pastarasis asmuo deleguotas ar valstybės tarnautojas perkeltas į pareigas Lietuvos Respublikos diplomatinėje atstovybėje, konsulinėje įstaigoje, Lietuvos Respublikos atstovybėje prie tarptautinės organizacijos, tarptautinėje ar Europos Sąjungos institucijoje arba užsienio valstybės institucijoje, pasiūstas dirbti į specialiąją misiją, ar kai jie gyvena kartu su profesinės karo tarnybos kariu, jeigu profesinės karo tarnybos karys paskirtas atlikti karo tarnybą Lietuvos Respublikos diplomatinėje atstovybėje, konsulinėje įstaigoje, Lietuvos Respublikos atstovybėje prie tarptautinės organizacijos, užsienio valstybės ar tarptautinėje karinėje arba gynybos institucijoje. Deleguotų asmenų sutuoktiniai draudžiami tik tuo atveju, jei deleguotam asmeniui darbo užmokestį ir jo socialinio draudimo įmokas moka asmenį delegavusi Lietuvos Respublikos deleguojančioji institucija. Nesukakę senatvės pensijos amžiaus ir neturintis draudžiamųjų pajamų Respublikos Prezidento sutuoktinis – Respublikos Prezidento kadencijos laikotarpiu;

7) Lietuvos Respublikos kariuomenės privalomosios pradinės karo tarnybos kariai ir asmenys, atliekantys alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą;

8) individualių įmonių savininkai, tikrųjų ūkinių bendrijų nariai, komanditinių ūkinių bendrijų tikrieji nariai, taip pat asmenys, kurie verčiasi individualia veikla, kaip ji apibrėžta Gyventojų pajamų mokesčio įstatyme (advokatai, advokatų padėjėjai, notarai, antstoliai ir kiti asmenys), išskyrus individualią veiklą, kuria verčiamasi turint verslo liudijimą (toliau –

²³ Cit. Op. 5. P. 84-85.

savarankiškai dirbantys asmenys), taip pat ūkininkai ir jų partneriai, kaip jie apibrėžti Valstybinio socialinio draudimo įstatyme (toliau – ūkininkai ir jų partneriai);

9) asmenys, kurie verčiasi individualia veikla turėdami verslo liudijimą;

10) šeimos pasirinkimu vienas iš tėvų (įtėvių) arba asmuo, nustatyta tvarka paskirtas vaiko globėju, auginantys vaiką iki trejų metų;

11) tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkai ir tik vienuolyne dirbantys vienuoliai;

12) nesukakę senatvės pensijos amžiaus vienas iš neįgalaus asmens, kuriam nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis, tėvų (įtėvių) arba asmuo, nustatyta tvarka paskirtas šio neįgalaus asmens globėju arba rūpintoju, slaugantis namuose nurodytą neįgalų asmenį. Ši nuostata taip pat taikoma vienam iš tėvų, globėjui ar rūpintojui, slaugančiam namuose visiškos negalios invalidą, pripažintą tokiu iki 2005 m. liepos 1 d.;

13) operatyvinės veiklos slaptieji dalyviai, kuriems pagal su jais sudarytas rašytines slapto bendradarbiavimo sutartis mokamas atlygis;

14) asmenys, gavę pajamas iš sporto veiklos;

15) asmenys, gavę pajamas iš atlikėjo veiklos;

16) asmenys, gavę pajamas pagal autorines sutartis, nuo kurių 2009 ir 2010 metais įmokėtos sumažinto tarifo privalomojo valstybinio pensijų socialinio draudimo įmokos.²⁴

Nors šiame straipsnyje įstatymų leidėjas gana išsamiai nurodė asmenis, apdraustus šios rūšies socialiniu draudimu, tačiau šis sąrašas nėra baigtinis. Tai reiškia, kad asmenys, kurie nepatenka į valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą ir nėra apdrausti privalomuoju pensijų draudimu, valstybiniu socialiniu draudimu gali draustis savanoriškai valstybės socialinio draudimo įstaigose, vykdančiose šį draudimą Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka. Teisė gauti pensiją savanoriškuoju draudimu apsidraudusiems asmenims atsiranda, jeigu jie atitinka Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo, Valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymo keliamus reikalavimus.

Asmenims, pretenduojantiems į valstybinio socialinio draudimo pensiją, yra keliamas reikalavimas turėti atitinkamą draudimo stažą, kuris apima laikotarpį, per kurį atitinkami asmenys patys moka arba už juos yra mokamos, arba turi būti mokamos įstatymų jiems nustatytos valstybinio socialinio draudimo išmokos.

²⁴ Lietuvos Respublikos Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas. Valstybės žinios: 1994-08-03 Nr.59-1153

Nepaisant to, ar asmenys yra apdrausti, ar patys, savanoriškai draudėsi valstybinio socialiniu pensijų draudimu, pagal šiuo metu galiojančius teisės aktus, teisė į valstybinio socialinio draudimo pensiją atsiranda tik sulaukus nustatyto senatvės pensijos amžiaus arba tais atvejais, kai asmenys, esant tam tikroms aplinkybėms, pripažįstami nedarbingais, nors nėra sulaukę pensinio amžiaus.

Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo 4 straipsnyje yra įtvirtintos tokios pensijų rūšys:

- 1) senatvės;
- 2) netekto darbingumo;
- 3) našlių ir našlaičių.²⁵

Asmenys teisę į kiekvieną šiame straipsnyje nurodytą pensiją įgyja tik esant tam tikroms aplinkybėms, kaip antai, įvykus draudžiamajam įvykiui ir turint atitinkamos rūšies pensijai paskirtą minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą.²⁶ Pagrindinis veiksnys, lemiantis šių pensijų dydį, yra konkretaus asmens įgytas stažas, jo trukmė ir atitinkamu laikotarpiu gautos pajamos, nuo kurių yra sumokėtos įstatymų nustatytos privalomos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos. Toks teisinis reglamentavimas liudija apie tai, kad įvairių socialinio draudimo pensijų draudimo įmokų mokėjimas yra teisės į valstybinio socialinio draudimo pensiją pagrindas.

Privalomų pensijų draudimo įmokų mokėjimas yra senatvės pensijos gavimo garantas. Tai reiškia, kad asmenys, periodiškai mokėdami teisės aktuose nustatytas privalomas pensijų įmokas, įgyja teisę į senatvės pensiją, proporcingą sumokėtoms įmokoms.

Tačiau atitinkamo dydžio socialinių įmokų mokėjimas ne visuomet reiškia, kad jos bus mokamos iki tol, kol konkretus asmuo sulauks įstatymuose nustatyto pensinio amžiaus. Pavyzdžiui, pagal šiuo metu galiojančius norminius teisės aktus į atitinkamą grupę patekę advokatai nors ir yra valstybinio socialinio draudimo pensininkai, tačiau atitinkamas valstybinio socialinio draudimo įmokas vis tiek privalo mokėti. T.y. pagal šiuo metu galiojantį teisinį reglamentavimą, yra išskiriamos dvi advokatų grupės, t.y. viena advokatų grupė išskiriama kitos atžvilgiu ir diferencijuojamos, kaip antai, vieni advokatai – valstybinio socialinio draudimo fondo pensininkai valstybinio socialinio draudimo įmokų gali nemokėti, jei jų draudžiamųjų pajamų metinė suma yra mažesnė už 12 MMA, o kiti advokatai – valstybinio socialinio draudimo fondo pensininkai, kurių draudžiamųjų pajamų metinė suma

²⁵ Ibid.

²⁶ Cit. Op. 22. P. 175.

yra lygi arba viršija 12 MMA, turi mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas pensijos papildomai daliai. Šiuo klausimu savo poziciją yra išdėstęs ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, kuris 2007 m. rugsėjo mėn. 26 d. nutarime dėl Lietuvos respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 2 dalies, 34 straipsnio (2002 m. liepos 4 d., 2003 m. spalio 7 d. redakcijos) 3,4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai yra konstatavęs, kad toks teisinis reglamentavimas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.²⁷ Taigi, Lietuvos pensijų socialinio draudimo sistema, organizuojama taip, kad ne asmenys, kurie yra įgiję teisę į pensiją ir (ar) ją gauna, privalo mokėti įmokas, jei ir toliau yra ekonomiškai aktyvūs.

2.2. Valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos

Viena iš pagrindinių valstybinio socialinio draudimo pensijų rūšių yra valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos, kuriomis įstatymų leidėjas siekia bent iš dalies kompensuoti dėl senatvės prarastas pajamas.

Pagal Konstitucijos 52 straipsnį įstatymų leidėjas, įgyvendindamas konstitucinį visuomenės solidarumo principą bei padėdamas asmeniui apsisaugoti nuo galimos socialinės rizikos ir kartu sudarydamas prielaidas kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove (o ne vien pasikliauti valstybės socialine apsauga), privalo įstatymu nustatyti senatvės ir invalidumo pensijas, taip pat socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės ir maitintojo netekimo atvejais.²⁸

Teisė į valstybinę socialinio draudimo senatvės pensiją atsiranda esant tam tikroms sąlygoms. Pirma, sukanka valstybinio socialinio draudimo įstatyme nustatytas senatvės pensijos amžius. Šiuo metu galiojančio Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 21 straipsnio 1 dalimi įstatymo leidėjas yra numatęs, kad moterų senatvės pensijos amžius yra 60 metų, o vyrų – 62 metai ir 6 mėnesiai. Antra, asmuo įgyja minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, kuris, remiantis Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 22 straipsnio 1 dalimi, yra 15 metų. Tačiau būtinas valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas valstybinei socialinio draudimo senatvės pensijai yra 30 metų. To pačio įstatymo 26 straipsnyje yra nustatyta išimtis asmenims, sergantiems hipofiziniu nanizmu (liliputams),

²⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas byloje nr. 35/04-37/04-72/06.

²⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 14 d. nutarimas byloje nr. 08/2008-23/2009.

senatvės pensijos amžių nustatant 15 metų mažesniu už nurodytą 21 straipsnyje, o būtiną ir minimalų draudimo stažą – 10 metų mažesniu už nurodytą 22 straipsnyje.²⁹

Daugelyje Europos šalių šiuo metu pensinis amžius jau siekia 65 metus, tuo tarpu kitose jį planuojama palaipsniui didinti. Tokiose šalyse, kaip Olandija, Vokietija, Belgija, Ispanija, Italija (vyrams), Graikija, Portugalija, Jungtinė Karalystė (vyrams), Lenkija (vyrams), Liuksemburgas jau galioja 65-erių metų pensinis amžius. Tuo tarpu Danija, nors ir turinti nustačiusi 65-erių metų pensinio amžiaus ribą, siūlo 2024-2027 metais didinti pensinį amžių iki 67-erių. Panašius siūlymus išsako ir Vokietija – iki 2029 metų ketinanti padidinti pensinį amžių taip pat iki 67-erių metų. Airijoje jis jau šiuo metu siekia 66-erius metus. Dar šiais metais Europos Komisija, atsižvelgdama į ilgėjančią gyvenimo trukmę, paragino Europos Sąjungos šalis ryžtis visuotinei pensijų reformai ir pensinio amžiaus ilginimui. Europos šalys taip pat pasisako, kad pensinio amžiaus didinimas yra neišvengiamas, siekiant subalansuoti valstybių skolas. Tarp šalių artimiausiu metu ketinančių didinti pensinį amžių iki 65-erių metų – kaimynė Latvija bei Austrija, Vengrija, Rumunija. Estija jau priėmė sprendimą didinti ir suvienodinti pensinį amžių vyrams ir moterims.

Lietuvoje pensinį amžių siūloma didinti palaipsniui, tik 2026 metais jis turėtų pasiekti 65-erius metus. Pensinis amžius būtų pradedamas palaipsniui didinti nuo 2012 m. kasmet pridėdant po 4 mėn. moterims ir 2 mėn. vyrams, 2026 m. pasiekiant po 65 m. abiem lytims. Dar 2005 metais ankstesnė Vyriausybė patvirtino, kad pensinį amžių būtina didinti nuo 2012 metų, o šiuo metu toks įstatymo projektas jau yra pateiktas priėmimui Seime.³⁰

Valstybinio socialinio draudimo pensija susideda iš dviejų dalių: pagrindinės ir papildomos.

Pagrindinė pensija, pagal Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 23 straipsnio 1 dalį, yra 110 procentų valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos, kai asmuo turi būtiną senatvės pensijai valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą. Įstatymų leidėjas to paties straipsnio antroje dalyje yra numatęs, kad tuo atveju, jeigu asmuo neturi būtinojo senatvės pensijai valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo, bet turi minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą senatvės pensijai, pagrindinė valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos dalis apskaičiuojama proporcingai turimam stažui, dauginant 110 procentų valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydį iš asmens turimo stažo ir

²⁹ Cit. Op. 24.

³⁰ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?-1903707901>.

dalijant iš būtinajo.³¹ Tokiu būdu siekiama asmenims, neturintiems būtinajo senatvės pensijos nustatymo stažo, suteikti bent minimalias pajamas sukakus pensiniam amžiui.

Tuo tarpu valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos papildoma dalis apskaičiuojama asmenims, turintiems teisę gauti valstybinę socialinio draudimo senatvės pensiją ir turintiems valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, įgytą dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu, pagal formulę $0,005 \times S \times K \times D$. Joje:

S – asmens valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas, įgytas dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu;

K – asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas;

D – Vyriausybės patvirtintos einamųjų metų draudžiamosios pajamos, galiojančios tą mėnesį, už kurį mokama pensija.³²

Be pagrindinės ir papildomos dalies valstybinio socialinio draudimo senatvės pensiją sudaro priedas už įgytą draudimo stažą, kuris daro įtaką konkretaus asmens pensijos dydžiui. Pagal Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo 6 straipsnio 5 dalį priedas už stažo metus suteikia papildomą pensinį aprūpinimą asmenims, įgijusiems didesnę kaip 30 metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą.

Priedas už stažo metus apskaičiuojamas valstybinių socialinio draudimo senatvės, netekto darbingumo (invalidumo) pensijų, ištarnauto laiko pensijų gavėjams, įgijusiems didesnę kaip 30 metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą dauginant 3 procentus valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos iš kiekvienų pilnų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo metų, viršijančių 30 metų, skaičiaus. Apskaičiuojant šį priedą, įskaitomas stažas, įgytas iki 1995 m. sausio 1 d., ir stažas, įgytas po 1995 m. sausio 1 d. Ištarnauto laiko pensijų gavėjams šis priedas skiriamas, jeigu jie yra sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais).³³

Įstatymų leidėjas tokiu teisiniu reglamentavimu siekia, kad darbingo amžiaus asmenys kuo ilgiau išliktų darbo rinkoje, to pasėkoje sumokėtų daugiau įvairių įmokų į valstybės biudžetą ir taip bent iš dalies atitolintų valstybės pareigą mokėti senatvės pensijas.

Valstybė, nustatydamą tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, įgyja teisę į tam tikrą įstatyme nustatytą pensiją, kartu prisiima

³¹ Cit. Op. 24.

³² Ibid.

³³ Ibid.

įsipareigojimą tokią pensiją paskirti ir ją mokėti. Asmeniui, atitinkančiam įstatyme nustatytas sąlygas, priklauso teisė reikalauti, kad valstybė vykdytų įstatymu prisiimtą įsipareigojimą ir mokėtų nustatyto dydžio išmokas.³⁴

Senatvės pensija gali būti paskirta ir anksčiau, t.y. dar nesukakus senatvės pensijos amžiaus.³⁵ Tokią teisę asmuo įgyja tik esant Valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalyje numatytomis sąlygomis, t.y.:

1) iki Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 21 straipsnio 1 dalyje nustatyto senatvės pensijos amžiaus jam yra likę ne daugiau kaip 5 metai;

2) turi ne mažesnę kaip 30 metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, išskyrus šio straipsnio 2 dalyje nurodytus asmenis;

3) paskutinius 12 mėnesių iki kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos įstatymų nustatyta tvarka buvo registruotas bedarbiu Lietuvos darbo biržos teritorinėje darbo biržoje, išskyrus šio straipsnio 3 dalyje nurodytus asmenis;

4) negauna kitų valstybinių socialinio draudimo, valstybinių, šalpos pensijų (išskyrus šalpos pensijas, įstatymų nustatytais atvejais mokamas namuose invalidus slaugantiems asmenims), užsienio valstybės pensijų, nuolatinių pensinio pobūdžio išmokų už asmens darbo pobūdį (valstybinės signataro rentos, artistų rentos arba kompensacinės išmokos teatrų ir koncertinių įstaigų kūrybiniam darbuotojams, kompensacijos už ypatingas darbo sąlygas ir pan.), mokamų iš valstybės biudžeto ar Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto, pensijų išmokų, gaunamų bet kuriuo Pensijų kaupimo ir Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymuose nustatytu būdu, netekto darbingumo periodinės kompensacijos, šalpos kompensacijos, nedarbo socialinio draudimo išmokos ar priešpensinės bedarbio išmokos (toliau šiame Įstatyme – pensijos ir išmokos);

5) nėra vienas iš asmenų, išvardytų Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio 1 dalies 1–6, 8 ir 9 punktuose, nėra ūkininkas ar jo partneris pagal Ūkininko ūkio įstatymą, taip pat negauna užsienio valstybėje pajamų, susijusių su darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais;

6) atitinka kitas Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti, išskyrus senatvės pensijos amžiaus reikalavimą.³⁶

³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas byloje nr. 46/2001-48/2001-50/2001-2/2002-6/2002-18/2002.

³⁵ Cit. Op. 22. P. 179.

³⁶ Valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas. Valstybės žinios: 2003-12-05 Nr.114-5116

Įstatymų leidėjas to pačio straipsnio antroje dalyje yra išskyręs atskirą asmenų, galinčių pretenduoti į išankstinę senatvės pensiją, grupę, kurioje nurodoma, kad motinoms, kurios pagimdė ir išaugino iki 8 metų penkis ir daugiau vaikų, taip pat tėvams (tėviams), kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose savo neįgalius (invalidus) vaikus (įvaikius) nepaisant vaikų (įvaikių) neįgalumo lygio arba savo vaikus (įvaikius), pripažintus netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo (iki 2004 m. balandžio 1 d. – I ar II grupės invalidais nuo vaikystės arba iki 2005 m. liepos 1 d. tapusius I ar II grupės invalidais iki 18 metų), jeigu šie jų vaikai (įvaikiai) buvo pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki 18 metų, bei asmenys, kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose neįgaliuosius, kuriems nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis (visiškos negalios invalidus), išankstinė senatvės pensija, jeigu jie atitinka šio straipsnio 1 dalies 1, 3–6 punktuose išvardytas sąlygas, gali būti paskirta ir tuo atveju, jeigu kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos dieną šie asmenys turi ne mažesnę kaip 15 metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą.³⁷

Išankstinė senatvės pensija skiriama asmeniui, jeigu jis buvo įstatymų nustatyta tvarka nepertraukiamai registruotas bedarbiu Lietuvos darbo biržos teritorinėje darbo biržoje paskutinius 12 mėnesių, iki buvo pripažintas nedarbingu, ir jeigu jis, tapęs darbingu, vėl užsiregistravo ir yra registruotas bedarbiu iki pat kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos dienos.³⁸

Jeigu asmuo pasinaudoja teise į išankstinę senatvės pensiją, jam mokama po 0,4 proc. mažiau už kiekvieną pilną mėnesį iki tol, kol asmeniui sukaks nustatytas senatvės pensijos amžius. Sumažintą pensiją asmuo gauna ir sulaukęs pensinio amžiaus.

Pagrindinis išankstinio pensijų mokėjimo tikslas - reglamentuoti ilgą laiką darbo nerandančių priešpensinio amžiaus asmenų socialinę apsaugą, sudaryti sąlygas tokiems asmenims anksčiau pradėti gauti valstybinę socialinio draudimo senatvės pensiją ir tokiu būdu sumažinti skurdą šioje amžiaus grupėje, sumažinti administravimo išlaidas, susijusias su socialine parama pagyvenusiems bedarbiams.³⁹

2.3. Netekto darbingumo pensijos

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

³⁹ Lietuvos Respublikos Valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymo projekto ir jį lydinčių įstatymų projektų aiškinamasis raštas. 2003 06 19, nr. IXP-2697.

Valstybinės socialinio draudimo netekto darbingumo pensijos yra viena valstybinių socialinio draudimo pensijų rūšių. Įstatymų leidėjas teisės aktuose įtvirtindamas šios rūšies pensijas siekia bent iš dalies kompensuoti darbingumo netekusių asmenų prarastas pajamas. Teisė į šią pensiją atsiranda tik tuo atveju, jeigu asmuo yra apsidraudęs arba apdraustas įstatymuose nustatytą terminą valstybiniu socialiniu pensijų draudimu ir tik įvykus draudžiamajam įvykiui, kuomet Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nustato, kad konkretus asmuo yra nedarbingas, ar iš dalies nedarbingas ir koks asmens nedarbingumo lygis. Nors nedarbingumo lygis nustatomas procentais, atsižvelgiant į asmens turimą darbingumo lygį, jo priežastį, atsiradimo laiką, terminą, kaip tai numatyta Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 9 straipsnio 1 dalyje, tačiau jį nustatyti nėra lengva. Kiekvienu atveju sprendžiant apie besikreipiančio asmens prarastą darbingumą nustatoma, kokius veiksmus besikreipiantysis gali atlikti, kokį darbą gali dirbti esant atitinkamam nedarbingumo lygiui.

Pagal Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atliktus įvertinimus skiriama netekto darbingumo pensija. Tačiau šios Tarnybos priimtas sprendimas dėl netekto darbingumo nėra absoliutus ir neginčijamas. Teritorinės Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybos sprendimą dėl darbingumo lygio gali apskusti asmuo, kurio darbingumas buvo vertinamas, arba institucija, skirianti šiam asmeniui pensiją arba kitą išmoką, teisė į kurią priklauso nuo darbingumo.⁴⁰

Šios rūšies pensiją turi teisę gauti tik asmenys, kurie pagal Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme nustatytą tvarką pripažįstami nedarbingais arba dalinai darbingais. Taip pat į šią pensiją pretenduojantiems asmenims keliamas reikalavimas turėti atitinkamą įstatymuose numatytą minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą. Tačiau asmuo, neturėjęs teisės gauti valstybinės socialinio draudimo netekto darbingumo pensijos pagal šią sąlygą, kaip tai įstatymų leidėjas yra įtvirtinęs Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo 30 straipsnio 2 dalyje, įgyja teisę ją gauti tuo atveju, jeigu jis minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą netekto darbingumo pensijai turi pripažinimo nedarbingu arba iš dalies darbingu, pakartotinai jį tikrinant, dieną arba kreipimosi dėl pensijos dieną.⁴¹ Tokiu teisiniu reglamentavimu įstatymų leidėjas siekia apriboti asmenų, besikreipiančių dėl valstybinės socialinės nedarbingumo pensijos sąrašą.

⁴⁰ Cit. Op. 22. P. 181-182.

⁴¹ Cit. Op. 24.

Pagal šiuo metu galiojančius teisės aktus asmuo, netekęs viso ar dalies darbingumo gali pretenduoti tiek į visą socialinio draudimo netekto darbingumo pensiją, tiek ir į jos dalį. Tai priklauso nuo būtinojo pensijų draudimo stažo, kurio vertė dažniausiai yra priklausoma nuo asmens įvertinimo dieną turimo darbingumo, asmens įgyto valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo trukmės ir asmens įstatymų nustatyto laikotarpiu gautų pajamų, nuo kurių atitinkamo asmens yra sumokėtos įmokos pensijų socialiniam draudimui. Ne mažiau svarbi valstybinės socialinio draudimo netekto darbingumo pensijos dydžio nustatymo sąlyga yra netektas darbingumas, išreikštas procentais.

Kaip numatyta Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 32 straipsnio 1 dalyje valstybinė socialinio draudimo netekto darbingumo pensija turintiems teisę gauti šią pensiją asmenims apskaičiuojama sudedant pagrindinę ir papildomą netekto darbingumo pensijos dalis bei priedą už stažo metus.

Pagrindinė netekto darbingumo pensijos dalis asmenims, netekusiems 75–100 procentų darbingumo ir turintiems būtinajį valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą netekto darbingumo pensijai, yra lygi 150 procentų valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos, o asmenims, netekusiems 60–70 procentų darbingumo, – 110 procentų valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos. Tuo tarpu, jei asmuo turi mažesnę nei būtinajį stažą, pagrindinė jo netekto darbingumo pensijos dalis apskaičiuojama dauginant 150 procentų valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydį asmenims, netekusiems 75–100 procentų darbingumo, ir 110 procentų valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydį asmenims, netekusiems 60–70 procentų darbingumo, iš turimo stažo ir dalijant iš būtinojo stažo.⁴²

Apskaičiuojant netekto darbingumo pensijos papildomą dalį, nedarbo socialinio draudimo išmokų gavimo laikas įskaitomas į valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, o įskaitytu į stažą bedarbystės laikotarpiu priskaičiuotos nedarbo socialinio draudimo išmokos – į asmens draudžiamąsias pajamas, jeigu asmeniui tai naudinga. Tokios pat nuostatos laikomasi ir tuo atveju, kai asmuo gavo nedarbo socialinio draudimo išmoką išėjimo į netekto darbingumo pensiją metais.⁴³

Paskyrus valstybinę socialinio draudimo netekto darbingumo pensiją ir nuo jos paskyrimo įgijus didesnę kaip vienerių metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą ir įvertinus po netekto darbingumo pensijos konkretaus asmens gautas pajamas, nuo kurių yra

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

sumokėti visi teisės aktuose nustatyti mokesčiai, netekto darbingumo pensija gali būti perskaičiuojama. Taip įstatymų leidėjas suteikia teisę asmeniui, gaunančiam netekto darbingumo pensiją, pasikeitus tam tikroms aplinkybėms, kreiptis dėl netekto darbingumo pensijos padidinimo.

2.4. Našlių ir našlaičių pensijos

Įstatymų leidėjas teisės aktuose įtvirtindamas našlių ir našlaičių pensiją siekia bent tam tikra dalimi kompensuoti asmenų, praradusių pagrindinį šeimos maitintoją, apdraustą valstybiniu socialiniu draudimu, prarastas pajamas.

Pagal Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 34 straipsnio 1 dalį teisė į valstybinę socialinio draudimo našlių pensiją ar valstybinę socialinio draudimo našlaičių pensiją, jeigu asmuo mirties (pripažinimo nežinia kur esančiu) dieną atitiko tokias sąlygas kaip:

1) buvo įgijęs šio įstatymo nustatytą teisę gauti valstybinę socialinio draudimo netekto darbingumo (jei asmuo mirė iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidumo) pensiją ar senatvės pensiją (priklausomai nuo mirusiojo amžiaus) arba gavo vieną iš šių pensijų – netekto darbingumo (invalidumo) ar senatvės;

2) minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo ar jam prilyginamą stažą atitinkamos rūšies pensijai mirusysis įgijo dirbdamas Lietuvos, Europos Sąjungos ar Europos ekonominės erdvės susitarimą pasirašiusių valstybių narių įmonėse, įstaigose ar organizacijose (išskyrus asmenis, iki mirties dienos gavusius netekto darbingumo (invalidumo) ar senatvės pensiją, paskirtą ir (ar) mokėtą pagal šį įstatymą ar pagal pensijų įstatymus, galiojusius Lietuvos Respublikoje iki 1995 m. sausio 1 d., bei Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka reabilituotus politinius kalinius ir tremtinius, dalį stažo įgijusius neteisėto kalinimo metu ar tremtyje, kuriems sąlyga įgyti minimalų stažą dirbant Lietuvos, Europos Sąjungos ar Europos ekonominės erdvės susitarimą pasirašiusių valstybių narių įmonėse, įstaigose ar organizacijose netaikoma).⁴⁴

Pagrindas skirti šią pensiją yra arba apdraustojo asmens mirtis, arba įsiteisėjęs teismo sprendimas dėl asmens pripažinimas nežinia kur esančiu.

⁴⁴ Ibid.

Įstatymų leidėjas šiuo metu galiojančio Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 35 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinęs baigtinį asmenų, galinčių pretenduoti į valstybinio socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijas. Į šį sąrašą patenka asmenys:

1) sukakę senatvės pensijos amžių našlė arba našlys, neatsižvelgiant į jų amžių sutuoktinio mirties metu;

2) pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) našlė arba našlys, jeigu jie atitinka vieną iš šių sąlygų:

a) buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki sutuoktinio mirties arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) per 5 metus po sutuoktinio mirties;

b) buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) tuo metu, kai slaugė namuose mirusiojo vaikus (įvaikius) iki 18 metų, pripažintus neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais), taip pat mirusiojo vaikus (įvaikius), kuriems nustatyta 75–100 procentų netekto darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. – I invalidumo grupė), jeigu šie vaikai (įvaikiai) buvo pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki jiems sukankant 18 metų.⁴⁵

Pagal valstybinio socialinio draudimo įstatymo 36 straipsnio 1 dalį našlei arba našliui, turinčiam teisę gauti našlių pensiją, našlių pensija skiriama valstybinės socialinio draudimo našlių pensijos bazinio dydžio, kurį tvirtina Vyriausybė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teikimu. Visais atvejais šis dydis negali būti mažesnis nei 70 litų.⁴⁶

Įstatymų leidėjas našliams ir našlaičiams skiria ne vienodo dydžio išmokas. Pavyzdžiui, našliams mokant atitinkamą valstybinio socialinio draudimo išmoką, t.y. pensiją, neatsižvelgiama nei į mirusio asmens sumokėtas įmokas, jų mokėjimo laikotarpį. Nors, vadovaujantis socialinio draudimo organizavimo principu, atitinkamomis išmokomis našliams turi būti kompensuojamos visos arba bent jau dalis prarastų pajamų. Tuo tarpu mokant pensijas našlaičiams vadovujamasi socialinio draudimo išmokų principu. Tai reiškia, kad našlaičių pensijos dydis priklauso nuo mirusio asmens gautų pajamų.

Nors našlių pensijų mokėjimas gali būti ir nutrauktas dėl vienokių ar kitokių priežasčių, tačiau pagal Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 35 straipsnio 2 dalį ši teisė išlieka, kuomet po našlių pensijos paskyrimo darbingais pripažinti našlė arba našlys vėl pripažįstami nedarbingais ar iš dalies darbingais nepraėjus 3 metams nuo dienos, kurią buvo

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

nutrauktas našlių pensijos mokėjimas.⁴⁷ Toks teisinis reglamentavimas liudija apie tai, kad įstatymų leidėjas rūpinasi asmenimis, netekusiais pagrindinio šeimos maitintojo net ir po to, kai buvo nutrauktas našlių ir našlaičių pensijų mokėjimas.

Įstatymų leidėjas, asmenims, neturėjusiems su mirusiu sutuoktiniu vaikų, suteikia teisę pretenduoti į našlių pensiją tik esant tam tikrai sąlygai, t.y. tik tuo atveju, jei nuo santuokos įregistravimo nustatyta tvarka iki sutuoktinio mirties dienos praėjo ne mažiau kaip vieni metai. Taip įstatymų leidėjas tarsi diskriminuoja neseniai susituokusius asmenis, kurie prarado pagrindinį šeimos maitintoją.

Į valstybinio socialinio draudimo pensiją gali pretenduoti ir mirusiojo asmens vaikai, taip pat įvaikiai, jeigu jiems nėra suėję 18 metų, arba vyresni nei 18 metų amžiaus asmenys, jeigu jie buvo pripažinti neįgaliaisiais iki 18 metų ir jeigu jie nuo 18 metų nuolat yra nedarbingi arba iš dalies darbingi, taip pat vyresni nei 18 metų amžiaus mirusio asmens vaikai ar įvaikiai, jeigu jie mokosi visų lygių mokyklose dieniniuose skyriuose. Tačiau skirtingai nei našlių pensijos, našlaičių pensijų mokėjimas nenutraukiama juos įvaikinus.⁴⁸

Taigi, teisė į valstybinę socialinio draudimo našlaičių pensiją yra išvestinė teisė, kuri atsiranda esant įstatymų nustatytų sąlygų visumai. Vaiko amžius ar negalia yra tik viena, bet ne vienintelė sąlyga teisei į našlaičių pensiją įgyti.⁴⁹

Asmeniui, turinčiam teisę gauti našlaičių pensiją, jeigu miręs asmuo nebuvo sukakęs senatvės pensijos amžiaus, arba mirusiajam galėjusios priklausyti valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos dydžio, jeigu jis jau buvo sukakęs senatvės pensijos amžių, pagal Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 39 straipsnio 1 dalį, ši pensija skiriama 50 procentų mirusiam asmeniui galėjusios priklausyti valstybinės socialinio draudimo netekto darbingumo pensijos dydžio, nustatyto asmenims, netekusiems 60–70 procentų darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. – II grupės invalidumo pensijos dydžio). Tačiau tokio dydžio našlaičių pensija skiriama, jeigu teisę gauti našlaičių pensiją turi vienas vaikas (įvaikis). Tuo tarpu, jei tokią teisę turi du ir daugiau vaikų (įvaikių), kiekvienam skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip 100 procentų viso apskaičiuotos netekto darbingumo (invalidumo) ar senatvės pensijos dydžio.⁵⁰

Pagal Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 39 straipsnio 4 dalį našlaičių pensijos abiejų tėvų netekusiems našlaičiams skiriamos už kiekvieną iš mirusių tėvų. Jeigu šie

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Cit. Op. 22. P. 184.

⁴⁹ Cit. Op. 28.

⁵⁰ Cit. Op. 24.

našlaičiai po tėvų mirties įgyja teisę gauti našlaičių pensiją už mirusį tėvą (įmotę), jų prašymu vietoj našlaičių pensijos už tėvą (motiną) skiriama ir mokama našlaičių pensija už tėvą (įmotę), jeigu ji didesnė už gaunamą.⁵¹

Pagal valstybinio socialinio draudimo įstatymo 35 straipsnio 4 dalį asmenims, gaunantiems valstybinio socialinio draudimo našlio pensiją ir dar kartą įregistravusiems santuoką, valstybinio socialinio draudimo našlių pensijos mokėjimas nutraukiamas.⁵² Tai reiškia, kad našlių pensijos skiriamos tik esant tam tikroms sąlygoms, ir tik tam laikotarpiui, kol egzistuoja tos sąlygos. Tačiau našlių pensijos mokėjimas gali būti nutraukiamas ne tik asmeniui, įteisinusiam naują santuoką, tačiau ir asmenims, teismo įsiteisėjusiu sprendimu pripažintiems kaltais už tyčinę nusikalstamą veiką, padarytą asmeniui, už kurią atitinkama našlių pensija skiriama ir mokama, padarymą. Tai leidžia teigti, kad įstatymų leidėjas netoleruoja teisei priešingų veiksmų, ir asmenims, įvykdžiusiems vienokią ar kitokią nusikalstamą veiką tikslu gauti našlės (-io) pensiją, našlio pensijos neskiria, o jeigu ji paskirta, jos mokėjimą nedelsiant nutraukia. Iš ne teisės, teisė negali atsirasti.

Dabartinis teisinis reglamentavimas sukeikia teisę asmenims, gaunantiems valstybinę socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensiją, gauti ir kitas pensijas, pvz. valstybinę socialinio draudimo senatvės arba netekto darbingumo pensiją.

2.5. Privatūs pensijų fondai

Lietuvoje pirmieji pensijų fondai pradėjo kurtis dar 1925 m., kuomet buvo išleistas pirmasis įstatymas, tvarkantis karių pensijas ir pašalpas. Vėliau buvo įsteigtas valstybės įstaigų etatinių tarnautojų pensijų fondas.⁵³

Šiuo metu pensijų kaupimo fondų veiklą Lietuvoje reglamentuoja Pensijų kaupimo įstatymas, kurio 3 straipsnio 10 punkte įstatymų leidėjas yra apibrėžęs pensijų fondą, kaip tam tikrą fiziniams asmenims, pagal Pensijų sistemos reformos įstatymą dalyvaujantiems pensijų kaupime, bendrosios dalinės nuosavybės teise priklausantis pensijų turtas, kurio valdymas perduotas pensijų kaupimo bendrovei ir kuris investuojamas pagal to pensijų fondo taisykles.⁵⁴

⁵¹ Ibid.

⁵² Cit. Op. 24.

⁵³ Cit. Op. 5. P. 78.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos Pensijų kaupimo įstatymas. Valstybės žinios, 2003-07-30, Nr. 75-3472.

Teisė dalyvauti pensijų kaupimo dalyviu pagal Pensijų kaupimo įstatymo 4 straipsnio 1 dalį suteikiama asmenims, kurie turi draudžiamųjų pajamų, nuo kurių privalomai skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos pagrindinei ir papildomai pensijos daliai gauti, taip pat asmenys, pagal Lietuvos Respublikos Europos Sąjungos institucijų darbuotojų ir Europos Parlamento narių pensinių teisių išsaugojimo ir perkėlimo įstatymą turintys teisę pervesti lėšas iš Europos Sąjungos institucijų pensijų sistemos, išskyrus asmenis, kurie jau yra sukakę senatvės pensijos amžių.⁵⁵

Kiekvienas pensijų fondas turi savus dalyvius, kuriais tampama įsigaliojus atitinkamai pensijų kaupimo sutarčiai. Pagal savanoriško pensijų kaupimo įstatymo 5 straipsnio 1 dalį kiekvienas pensijų fondo dalyvis turi teisę:

- 1) nustatyta tvarka nutraukti pensijų kaupimo sutartį su pensijų kaupimo bendrove ir sudaryti pensijų kaupimo sutartį su kita pensijų kaupimo bendrove;
- 2) gauti iš priežiūros institucijos su pensijų kaupimo bendrovės veikla susijusią informaciją;
- 3) gauti iš pensijų kaupimo bendrovės informaciją apie jo pensijų sąskaitos būklę, lėšų investavimo strategiją ir pagal ją gautą investicinę grąžą, pensijų kaupimo bendrovės finansinės veiklos audito išvadas bei kitą nustatytą informaciją;
- 4) gauti nustatytas pensijų išmokas, atsižvelgiant į savo vardu sukaupto pensijų turto dydį;
- 5) nustatyta tvarka nukelti pensijų išmokos mokėjimo pradžią;
- 6) testamentu palikti jam priklausančią pensijų turto dalį;
- 7) kitas įstatymų, pensijų fondo taisyklių bei pensijų kaupimo sutarties nustatytas teises.⁵⁶

Tačiau tam, kad pensijų fonduose būtų kaupiamos socialinės įmokos, pagal šiuo metu galiojantį teisinį reglamentavimą, gyventojai, apsisprendę kaupti dalį valstybinio socialinio draudimo įmokos pensijų fonduose, valdomuose pensijų kaupimo bendrovių, turi sudaryti sutartį dėl pensijų įmokos kaupimo asmens pensijų sąskaitoje, atidarytoje atitinkamoje pensijų kaupimo bendrovėje. Pensijų kaupimo bendrovė pagal Pensijų kaupimo įstatymo 4 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas teisės normas neturi teisės atsisakyti sudaryti pensijų kaupimo

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid.

sutarties su asmeniu, kuris pagal Pensijų kaupimo įstatymą turi teisę dalyvauti pensijų kaupime.⁵⁷

Pensijų kaupimo bendrovė privalo kiekvienam dalyviui, sudariusiam su ja pensijų kaupimo sutartį, atidaryti pensijų sąskaitą. Vienu metu dalyvis gali kaupti pensijų įmokas tik viename pensijų fonde.

Pagal šiuo metu galiojantį Pensijų sistemos reformos įstatymo 2 straipsnio 8 punktą pensijų kaupimo sutartį įstatymų leidejas įvardija kaip įstatymų nustatyta tvarka pensijų įmokų kaupimo laikotarpiui sudarytą sutartį tarp asmens, draudžiamo valstybiniu socialiniu draudimu, ir pensijų kaupimo bendrovės dėl pensijų įmokos kaupimo asmens pensijų sąskaitoje, atidarytoje šioje bendrovėje.⁵⁸ Prieš asmeniui sudarant pensijų kaupimo sutartį, jis turi būti pasirašytinai supažindintas su pensijų fondo, kurio dalyviu jis taps išgaliojus pensijų kaupimo sutarčiai, taisyklėmis. Pensijų fondo taisyklės yra pensijų kaupimo sutarties dalis.

Pagal šiuo metu galiojantį teisinį reglamentavimą pensijų kaupimo sutarčiai vienas pagrindinių reikalavimų yra jos rašytinė forma. Formos nesilaikymas daro sutartį negaliojančią ir nesukelia tų pasekmių, kurių šalys pagrįstai tikėjosi sulauksiančios.

Ne mažiau svarbi pensijų kaupimo sutarties sąlyga atitinkamą sutartį sudarančiam asmeniui yra įmokų, kurias perveda Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba į pensijų fondą, dydis. Įstatyme nustatytas pervedamų įmokų dydis taip pat yra vienas esminių kriterijų, kuriant pensijų kaupimo bendroves ir planuojant jų veiklą. Pagal šiuo metu galiojančius teisės aktus įmokos į pensijų kaupimo fondus dydis nuo 2009 metų liepos 1d. yra 2 procentai.

Nuo kiekvieno asmens pensijų kaupimo fondo mokamų įmokų dydžio ir įmokų mokėjimo termino priklauso kaupimo pensijos dydis, t.y. kuo ilgiau ir kuo didesnė mokama pensijų kaupimo įmoka, tuo didesnė yra sukaupta pensija. Sukauptos pensijos dydžiui taip pat turi reikšmės ir uždirbamų palūkanų dydis. Nuo didesnių sumokėtų įmokų, paskaičiuojamos didesnės palūkanos. Toks teisinis reglamentavimas leidžia daryti prielaidą, kad neseniai pradėjusiam dirbti ir gaunančiam didesnę uždarbį nei vidutinis atlyginimas jaunam asmeniui pensija bus didesnė dalyvaujant pensijų kaupimo sistemoje nei nedalyvaujant.

Pensijų kaupimo sutartys įstatymo galią turi tik atitinkamos sutarties šalims. Toks teisinis reglamentavimas reiškia, kad, pavyzdžiui, Valstybinio socialinio draudimo fondo

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Pensijų sistemos reformos įstatymas. Valstybės žinios, 2002-12-24, Nr. 123-5511.

valdyba nėra ir negali būti laikoma tokios sutarties šalimi, ir tokių sutarčių sudarymas fondo valdybai sukelia tik atitinkamas pareigas, t.y. tas, kurias ji privalo vykdyti vadovaudamasi galiojančiais teisės aktais, kaip antai, užregistruoti tarp pensijų kaupimo bendrovių ir dalyvių sudarytas pensijų kaupimo sutartis Pensijų kaupimo sutarčių registre, užtikrinti kiekvieno dalyvio dalyvavimo pensijų kaupime nepertraukiamumą, remdamasi jos tvarkomame Pensijų kaupimo sutarčių registre esančia informacija apie dalyvių sudarytas pensijų kaupimo sutartis bei jų pasirinktus pensijų fondų priskaičiuotas valstybinio socialinio draudimo įmokas už kiekvieną dalyvį, pervesti atitinkamiems pensijų kaupimo bendrovių valdomiems pensijų fondams.⁵⁹

Sudarius sutartį dėl dalyvavimo atitinkamoje pensijų kaupimo sistemoje, į konkretaus pensijų fondo asmeninę sąskaitą mokama įstatymu nustatyta įmoka, kuri, pervesta į pensijų fondus, tampa pensijų fondų dalyvių bendrąja daline nuosavybe. Tai reiškia, kad pensijų kaupimo sutarties šalys tarpusavyje susitarti dėl pensijų įmokų dydžio ar jo kaupimo atitinkamame pensijų fonde visą sutarties galiojimo laikotarpį negali. Kaupiant pensijų įmokas galimas tik vienos ar kitos šalies susitarimas dėl bendradarbiavimo, bet ne dėl vienos ar kitos įmokos dydžio. Visi pensijų kaupimo sutarties dydžiai įstatymų leidėjo yra įtvirtinti atitinkamų metų Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto rodiklių patvirtinimo įstatymo nuostatomis.

Pensijų kaupimas baigiasi esant vienam Pensijų kaupimo įstatymo 4 straipsnio 9 punkte numatytų pagrindų, t.y.:

1) dalyviui sulaukusiam senatvės pensijos amžiaus ir pagal išmokų mokėjimo sutartį išmokama jam visa pensijų išmoka;

2) dalyvis miršta;

3) dalyvis nustatyta tvarka nutraukia pensijų kaupimo sutartį;

4) teismo sprendimu pripažįstama, kad pensijų kaupimo sutartis yra negaliojanti;

5) Lietuvos Respublikos Europos Sąjungos institucijų darbuotojų ir Europos Parlamento narių pensinių teisių išsaugojimo ir perkėlimo įstatymo nustatyta tvarka dalyvio vardu sukauptos piniginės lėšos pervedamos į Europos Sąjungos institucijų pensijų sistemą.⁶⁰

Pensijų kaupimo sutartis negali būti nutraukta be dalyvio sutikimo pensijų bendrovės iniciatyva, ar nutraukus pensijų įmokų mokėjimus, ar įvykdžius kitus mokėjimo pažeidimus.

⁵⁹ Vilniaus apygardos administracinis teismas. Administracinė byla Nr. I-666-437/2010, 2010 m. kovo 1 d.

⁶⁰ Cit. Op. 54.

Vienas dažniausiai pasitaikančių pensijų kaupimo pasibaigimo pagrindų yra kuomet dalyvis sulaukia atitinkamo teisės aktuose numatyto pensinio amžiaus ir jam išmokama visa pensijų kaupimo sutartyje numatyta išmoka. Tačiau teisė gauti atitinkamą pensijų išmoką gali atsirasti ne tik sulaukus įstatymuose nustatyto pensinio amžiaus, bet ir atitinkamo pensijų kaupimo fondo taisyklėse nurodyto amžiaus, kurio sulaukus galima pretenduoti į išmoką.

3. Lietuvos Respublikos valstybinės pensijos

3.1. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų samprata

Lietuvos Respublikos valstybinės pensijos yra tokia pensijų rūšis, kuri mokama tik išskirtinai 1994 m. gruodžio 22 d. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatyme numatytiems asmenims, kaip antai, Lietuvos Respublikos Prezidentui, Lietuvos Nepriklausomybės akto signatarams, kariams, teisėjams, mokslininkams, asmenims, pripažintiems ypatingai nusipelnusiems kuriant bei plėtojant Lietuvos valstybingumą, kultūrą, mokslą ir meną.

Valstybines pensijas nuo kitų pensijų rūšių skiria tai, jog jos mokamos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto, o ne iš darbdavių ir apdraustų socialiniu pensijų draudimu dirbančių asmenų įmokėtų valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokų. Toks teisinis reglamentavimas liudija apie tai, jog valstybinės pensijos – tai ilgalaikės, periodiškos piniginės išmokos, skirtos materialiai aprūpinti asmenis, nurodytus Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatyme ir kurios yra mokamos iš valstybės biudžeto.⁶¹

Šiuo metu galiojančio Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 1 straipsnyje išvardintos valstybinių pensijų rūšys, t.y.

- 1) Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos;
- 2) nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos;
- 3) pareigūnų ir karių valstybinės pensijos;
- 4) mokslininkų valstybinės pensijos;
- 5) teisėjų valstybinės pensijos.⁶²

⁶¹ Cit. Op. 22. P. 190.

⁶² Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymas. Valstybės žinios: 1994-12-30 Nr.101-2018.

Tačiau įstatymų leidėjas valstybines pensijas mokslininkams yra nustatęs laikinai, t.y. tik iki tol, kol bus sudaryta atitinkama papildoma mokslininkų pensinio draudimo sistema. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatyme įstatymų leidėjas yra numatęs tik Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinių pensijų bei nukentėjusių asmenų valstybinių pensijų skyrimą, tuo tarpu tokių valstybinių pensijų, kaip nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijų, pareigūnų ir karių valstybinės pensijų, teisėjų bei mokslininkų valstybinių pensijų skyrimas yra numatytas atskiruose teisės aktuose.⁶³ Tai reiškia, kad pastarosios valstybinės pensijos, priešingai nei Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos, taip pat nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos skiriamos ne pagal Lietuvos Respublikos pensijų įstatymą ar atitinkamus Lietuvos Respublikos nutarimus, o pagal specialus norminius teisės aktus. Tokiu teisiniu reglamentavimu įstatymų leidėjas tarsi suteikia šioms pensijoms tam tikrą išskirtinumą kitų valstybinių pensijų atžvilgiu.⁶⁴

Pagal šiuo metu galiojančius teisės aktus, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 1 straipsnio 1 dalies 1, 2 ir 4 punktuose nurodytų valstybinių pensijų dydžio matas yra valstybinių pensijų bazė. Jos dydis negali būti mažesnis negu 200 litų. Valstybinių pensijų bazę tvirtina Lietuvos Respublikos Vyriausybė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teikimu.⁶⁵

Įstatymų leidėjas Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnyje taip pat yra įtvirtinęs nuostatą, numatančią, kad asmeniui, turinčiam teisę gauti kelias valstybines pensijas, jo pasirinkimu mokama tik viena iš jų, išskyrus valstybinę našlių ir našlaičių pensiją, kuri taip pat gali būti mokama tik viena su viena iš valstybinių pensijų. Tuo tarpu asmeniui, turinčiam teisę gauti valstybinę našlių pensiją už mirusį valstybinės pensijos gavėją ir valstybinę socialinio draudimo našlių pensiją, jo pasirinkimu skiriama ir mokama arba valstybinė našlių pensija, arba valstybinė socialinio draudimo našlių pensija. Asmeniui, turinčiam teisę gauti valstybinę našlaičių pensiją už mirusį valstybinės pensijos gavėją ir valstybinę socialinio draudimo našlaičių pensiją, jo pasirinkimu skiriama ir mokama arba valstybinė našlaičių pensija, arba valstybinė socialinio draudimo našlaičių pensija.⁶⁶ Toks įstatymų leidėjo požiūris į valstybinių pensijų skyrimą liudija apie tai, kad asmeniui draudžiama piktnaudžiauti valstybės parama.

⁶³ Cit. Op. 22. P. 190.

⁶⁴ Cit. Op. 5. P. 112.

⁶⁵ Cit. Op. 62.

⁶⁶ Ibid.

3.2. Respublikos Prezidento valstybinė pensija

Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas. Jis atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų.⁶⁷

Aiškindamas Konstitucijos 77 straipsnį, Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime konstatavo: „Valstybės vadovo statusą Konstitucijoje nustatytam laikui įgyja tik vienas asmuo, t.y. Respublikos Prezidentas, kurį išrenka Lietuvos Respublikos piliečiai. Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo, teisinis statusas yra individualus, besiskiriantis nuo visų kitų piliečių teisinio statuso.“ Pagal Konstituciją Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo, teisinis statusas skiriasi ir nuo visų kitų valstybės pareigūnų teisinio statuso.⁶⁸

Konstitucijos 90 straipsnio nuostatos suponuoja tai, kad neatskiriamas Respublikos Prezidento finansavimo elementas ir valstybės vadovo konstitucinė socialinė garantija yra Respublikos Prezidento pensija. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį šios pensijos dydį, tokias jos skyrimo ir mokėjimo sąlygas, kurios atitiktų Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo, orumą, jo individualų, išskirtinį teisinį statusą. Konstitucijos 90 straipsnio nuostatos reiškia ir tai, kad įstatymų leidėjui neleidžiama nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį koks nors asmuo, kuris nebuvo išrinktas Respublikos Prezidentu, galėtų gauti Respublikos Prezidento pensiją.⁶⁹

Prezidento valstybinių pensijų skyrimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymas, kurio 2 straipsnyje įstatymų leidėjas yra numatęs, kad Respublikos Prezidento valstybinė renta skiriama ir mokama iki gyvos galvos Respublikos Prezidentui, kurio įgaliojimai nutrūko Lietuvos Respublikos Konstitucijos 88 straipsnio 1, 2, 3 ir 6 punktuose nustatytais pagrindais, t.y.:

1. pasibaigia laikas, kuriam jis buvo išrinktas;
2. įvyksta pirmalaikiai Respublikos Prezidento rinkimai;
3. atsistatydina iš pareigų;

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30).

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymų 7 straipsnio 1 bei 4 dalių ir Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo 20 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

⁶⁹ Ibid.

4. Seimas, atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo išvadą, 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma priima nutarimą, kuriuo konstatuojama, kad Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti savo pareigų.⁷⁰

Tuo tarpu, Respublikos Prezidentui, išrinktam naujai kadencijai, paskirtoji Respublikos Prezidento valstybinė renta nemokama ir jos mokėjimas atnaujinamas tik tuomet, kai Respublikos Prezidento įgaliojimai nutrūksta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 88 straipsnio 1, 2, 3 ir 6 punktuose nustatytais pagrindais.⁷¹

Taigi, įstatymų leidėjas gali, nepažeisdamas Konstitucijos, nustatyti buvusio Respublikos Prezidento finansavimą atsižvelgdamas į tai, kokiais konstituciniais pagrindais yra nutrūkę Respublikos Prezidento įgaliojimai, taip pat į tai, ar tas pats asmuo nėra perrinktas arba vėl išrinktas Respublikos Prezidentu.⁷²

Tuo atveju, kai Respublikos Prezidentas pagal Lietuvos Respublikos įstatymus turi teisę į Respublikos Prezidento valstybinę rentą ir valstybinę pensiją ar pensinio pobūdžio išmoką, mokamą iš valstybės biudžeto, paskirtas pagal Lietuvos Respublikos įstatymus, Respublikos Prezidento pasirinkimu skiriama ir mokama tik viena iš šių išmokų: arba Respublikos Prezidento valstybinė renta, arba valstybinė pensija, arba pensinio pobūdžio išmoka. Taip įstatymų leidėjas apriboja Respublikos Prezidento teisę į keletą pensinio pobūdžio išmokų.

Respublikos Prezidento pensija yra nustatoma tik buvusiam Respublikos Prezidentui, o ne kuriam nors kitam asmeniui. Šios pensijos nustatymas (skyrimas ir mokėjimas) siejamas ne tik su Respublikos Prezidento įgaliojimų nutrūkimu, bet ir su tuo, kad buvęs Respublikos Prezidentas nėra jokioje kitoje valstybės tarnyboje. Toks teisinis reguliavimas reiškia, kad buvusiam Respublikos Prezidentui, jeigu jis yra kokioje nors kitoje valstybės tarnyboje, Respublikos Prezidento pensija nėra nustatoma (skiriama ir mokama). Konstitucijoje buvusio Respublikos Prezidento socialinės garantijos, jo finansavimas nėra siejami su buvusio Respublikos Prezidento išėjimu iš valstybės tarnybos.⁷³

Pagal Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymo 3 straipsnio 1 dalį Respublikos Prezidento valstybinė renta skiriama 50 procentų Respublikos Prezidento darbo užmokesčio dydžio per mėnesį. Respublikos Prezidento valstybinės rentos dydis nustatomas pagal Respublikos Prezidento darbo užmokesčio dydį, galiojantį tą mėnesį, už kurį ši renta

⁷⁰ Cit. Op. 67.

⁷¹ Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymas. Valstybės žinios: 2006-12-28 Nr.141-5405.

⁷² Cit. Op. 68.

⁷³ Cit. Op. 71.

skiriama ir (ar) mokama. Pasikeitus Respublikos Prezidento darbo užmokesčiui, Respublikos Prezidento valstybinės rentos dydį Vyriausybė nustato iš naujo. Respublikos Prezidento valstybinės rentos dydis negali būti mažinamas.⁷⁴

Šiuo metu galiojančiame Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatyme įstatymų leidėjas yra numatęs, kad teisę į Respublikos Prezidento valstybinę rentą turi ir mirusio Respublikos Prezidento sutuoktinis, t.y. našlys arba našlė, kuris privalo turėti Lietuvos Respublikos pilietybę. Tokia teisė suteikiama ir mirusio Respublikos Prezidento vaikams, įvaikiams iki 18 metų, vyresniems kaip 18 metų, jeigu jie pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki 18 metų ir visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidai), taip pat nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, profesinių ir bendrojo lavinimo mokyklų, dieninių skyrių studentams ir mokiniams – iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu jiems sukaks 24 metai.⁷⁵ Jiems taip pat taikomas pilietybės reikalavimas.

Įstatymų leidėjas yra numatęs, kad Respublikos Prezidento valstybinės našlių rentos dydis yra 50 procentų Respublikos Prezidento valstybinės rentos dydžio. Tačiau Respublikos Prezidento valstybinės našlaičių rentos dydis yra tik 25 procentai Respublikos Prezidento valstybinės rentos dydžio ir tik tuo atveju, jeigu teisę gauti šią rentą turi vienas našlaitis. Jei tokią teisę turi daugiau našlaičių, kiekvienam skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip po 25 procentus ir visiems kartu ne daugiau kaip 50 procentų viso Respublikos Prezidento valstybinės rentos dydžio. Tuo atveju, kai nėra našlio (našlės), turinčio (turinčios) teisę gauti Respublikos Prezidento valstybinę našlių rentą, kiekvienam našlaičiui skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip po 25 procentus ir visiems kartu ne daugiau kaip 100 procentų Respublikos Prezidento valstybinės rentos dydžio.⁷⁶

Respublikos Prezidento valstybinę rentą ar Respublikos Prezidento valstybinę našlių ir našlaičių rentą iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšų moka Respublikos Prezidento kanceliarija, vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymu bei Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintais Respublikos Prezidento valstybinės rentos skyrimo ir mokėjimo nuostatais.⁷⁷

3.3. Pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės pensijos

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid.

Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatyme įstatymų leidėjas yra išskyręs pirmojo ir antrojo laipsnio valstybines pensijas.

Teisę gauti Lietuvos Respublikos pirmojo arba antrojo laipsnio valstybinę pensiją turi šie Lietuvos Respublikos piliečiai:

1) labiausiai pasižymėję neginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviai – laisvės kovų dalyviai;

2) aukščiausieji valstybės pareigūnai.

Teisę gauti pirmojo laipsnio valstybinę pensiją turi šie Lietuvos Respublikos piliečiai:

1) ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviai – kariai savanoriai;

2) olimpinių žaidynių čempionai (aukso medalio laimėtojai);

Teisę gauti antrojo laipsnio valstybinę pensiją turi šie Lietuvos Respublikos piliečiai:

1) motinos, pagimdžiusios (įvaikinusios) 5 ir daugiau vaikų, išauginusios juos iki 8 metų ir gerai išauklėjusios;

2) olimpinių žaidynių prizininkai (sidabro, bronzos medalių laimėtojai), parolimpinių žaidynių čempionai, olimpinių sporto šakų pasaulio čempionai, olimpinių kurčiųjų žaidynių čempionai;

3) asmenys, kuriems teisės aktų nustatyta tvarka suteiktas garbės donoro vardas.⁷⁸

Pagal Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymo 7 straipsnį asmenims, buvusiems Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininku, Ministru Pirmininku, Aukščiausiojo Teismo pirmininku, Konstitucinio Teismo pirmininku, skiriama pirmojo laipsnio valstybinė pensija, jei jie bent dvejus metus ėjo šioje dalyje išvardytas pareigas. Pensija šiems asmenims skiriama, kai jie sukanka senatvės pensijos amžių arba yra pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. - I ar II grupės invalidais). Šios pensijos negali būti skiriamos, o paskirtos turi būti panaikintos, jeigu šiame straipsnyje nurodyti asmenys atleisti iš pareigų apkaltos tvarka arba po atleidimo iš pareigų buvo teisti už tyčinį nusikaltimo padarymą.⁷⁹

Pirmojo arba antrojo laipsnio valstybinė pensija skiriama asmenims, jeigu jie yra sukakę Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme nustatytą senatvės pensijos amžių

⁷⁸ Cit. Op. 62.

⁷⁹ Ibid.

arba yra pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. I ar II grupės invalidais).⁸⁰

Asmenys, dirbę ypatingomis darbo sąlygomis, už kurias skiriama kompensacija pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą, turi teisę gauti pirmojo arba antrojo laipsnio valstybinę pensiją likus iki senatvės pensijos amžiaus tiek mėnesių, už kiek mėnesių mokama kompensacija.⁸¹

Pirmo laipsnio valstybinė pensija yra keturių valstybinių pensijų bazių dydžio, tuo tarpu antro laipsnio valstybinė pensija yra tik dviejų valstybinių pensijų bazių dydžio. Pirmo laipsnio valstybinę pensiją skiria Lietuvos Respublikos Vyriausybė pagal Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo komisijos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, teikimą. Antrojo laipsnio valstybinė pensija priešingai nei pirmojo laipsnio yra skiriama ir sprendimus dėl jos priima Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo komisija prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.⁸² Pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės pensijos mokamos neatsižvelgiant į asmens gaunamas pajamas.

Per vienerius kalendorinius metus negali būti paskirta daugiau nei penkiolika pirmojo laipsnio valstybinių pensijų ir daugiau kaip keturiasdešimt penkios antrojo laipsnio valstybinės pensijų. Olimpinių žaidynių čempionams ir prizininkams, parolimpinių žaidynių čempionams, olimpinių sporto šakų pasaulio čempionams, olimpinių kurčiųjų žaidynių čempionams, garbės donorams pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos skiriamos neribojant pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo per kalendorinius metus skaičiaus.⁸³

Asmenims, kurie po pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų paskyrimo turi pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos, arba kurie gauna valstybinio socialinio draudimo ligos (įskaitant ir darbdavio mokamas ligos dienas), motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės), profesinės reabilitacijos pašalpas ar nedarbo socialinio draudimo išmokas (toliau šiame straipsnyje – draudžiamosios pajamos), paskirtos pensijos nemokamos. Ši nuostata netaikoma ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviams – kariams savanoriams pirmojo laipsnio valstybinių pensijų gavėjams, antrojo laipsnio valstybinių pensijų gavėjoms motinoms, pagimdžiusioms

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Ibid.

⁸² Cit. Op. 22. P. 195.

⁸³ Cit. Op. 62.

(įvaikinusiams) ir išauginusiams iki 8 metų bei gerai išauklėjusiems 7 ir daugiau vaikų, garbės donorams. Apie draudžiamųjų pajamų turėjimą pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų gavėjai privalo pranešti pensiją jiems mokančiai institucijai per 10 dienų nuo šių pajamų atsiradimo dienos. Jeigu apie šias pajamas laiku nepranešama ir dėl to permokama pensija, permokėtos pensijos suma išieškoma iš pensijos gavėjo Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo ir kitų įstatymų nustatyta tvarka.⁸⁴

Pirmojo ar antrojo laipsnio valstybinės pensijos gavėjui mirus, jo sutuoktiniui ir (ar) vaikams (įvaikiams) skiriama valstybinė našlių ir našlaičių pensija, jeigu jie yra Lietuvos Respublikos piliečiai. Sprendimą dėl valstybinės našlių ir našlaičių pensijos skyrimo priima komisijos pirmininkas arba jo įgaliotas komisijos pirmininko pavaduotojas.

Teisę gauti valstybinę našlių pensiją turi našlė arba našlys, kurie:

1) sukako senatvės pensijos amžių ar buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki sutuoktinio mirties arba sukako tokį amžių ar pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) per 5 metus po sutuoktinio mirties;

2) auginą mirusio asmens vaikus (įvaikius) iki 18 metų (nustatyta tvarka įregistruotų bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų dieninių skyrių moksleivius – iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 19 metų), taip pat slaugantys namuose mirusiojo vaikus (įvaikius), kuriems nustatyta 75–100 procentų netekto darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. – I invalidumo grupė), jeigu šie vaikai (įvaikiai) buvo pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki jiems sukankant 18 metų;

3) sukako senatvės pensijos amžių ar buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) tuo metu, kai auginą mirusio asmens vaikus (įvaikius) iki 18 metų (nustatyta tvarka įregistruotų bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų dieninių skyrių moksleivius – iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 19 metų), taip pat slaugė namuose mirusiojo vaikus (įvaikius), kuriems nustatyta 75–100 procentų netekto darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. – I invalidumo grupė), jeigu šie vaikai (įvaikiai) buvo pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki jiems sukankant 18 metų.

Jei nėra aukščiau išvardytų asmenų, teisę gauti valstybinę našlių pensiją turi Civilinio kodekso nustatyta tvarka pripažintas globėju (rūpintoju) asmuo, auginantis mirusio asmens

⁸⁴ Ibid.

vaikus (įvaikius) iki 18 metų (bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų dieninių skyrių moksleivius – iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 19 metų), taip pat nustatyta tvarka pripažintas globėju asmuo, slaugantis namuose mirusiojo vaikus (įvaikius), kuriems nustatyta 75–100 procentų netekto darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. – I invalidumo grupė), jeigu šie vaikai (įvaikiai) buvo pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki jiems sukankant 18 metų.

Teisė gauti valstybinę našlių pensiją išlieka, kai po šios pensijos paskyrimo darbingais pripažinti našlė arba našlys vėl pripažįstami nedarbingais ar iš dalies darbingais nepraėjus 3 metams nuo dienos, kurią buvo nutrauktas valstybinės našlių pensijos mokėjimas, taip pat kai nedarbingu ar iš dalies darbingu (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidu) pripažinti našlė arba našlys senatvės pensijos amžių sukanka valstybinės našlių pensijos gavimo laikotarpiu.

Valstybinės našlių pensijos dydis yra 20 procentų mirusiam asmeniui priklausiusios valstybinės pensijos dydžio.

Teisę gauti valstybinę našlaičių pensiją turi mirusiojo (arba nustatyta tvarka pripažinto mirusiu ar nežinia kur esančiu) vaikai (įvaikiai) iki 18 metų, vyresni kaip 18 metų, jeigu jie pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki 18 metų ir visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi (invalidai), taip pat nustatyta tvarka įregistruotų bendrojo lavinimo bei aukštųjų ir profesinių mokyklų dieninių skyrių studentai ir moksleiviai – iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 24 metai.

Mirusiojo vaikams (įvaikiams), turintiems teisę gauti valstybinę našlaičių pensiją, ši teisė išlieka ir tada, kai juos kas nors įvaikina.

Asmeniui, turinčiam teisę gauti valstybinę našlaičių pensiją, ši pensija skiriama 30 procentų mirusiam priklausiusios valstybinės pensijos dydžio, jeigu teisę gauti valstybinę našlaičių pensiją turi vienas našlaitis. Jei tokią teisę turi daugiau našlaičių, kiekvienam skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip po 30 procentų ir ne daugiau kaip 80 procentų viso valstybinės pensijos dydžio. Tuo atveju, kai nėra asmenų, turinčių teisę gauti valstybinę našlių pensiją, kiekvienam našlaičiui skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip po 30 procentų mirusiajam priklausiusios valstybinės pensijos dydžio ir ne daugiau kaip 100 procentų šios pensijos dydžio.

Šios nuostatos taip pat taikomos mirus asmeniui, kuris pagal Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymo 7 straipsnį būtų turėjęs teisę gauti valstybinę pensiją kaip sukakęs senatvės pensijos amžių.

Našlė arba našlys, neturėjęs su mirusiu sutuoktiniu vaikų, turi teisę gauti valstybinę našlių pensiją tik tuo atveju, jei nuo santuokos įregistravimo nustatyta tvarka iki sutuoktinio mirties dienos praėjo ne mažiau kaip 5 metai. Našlei ar našliui, gaunančiam valstybinę našlių pensiją, šios pensijos mokėjimas nutraukiamas dar kartą susituokus.

Klausimai, kurių nereglamentuoja Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymas, sprendžiami laikantis Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme bei Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatuose, nustatytos valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo tvarkos, taip pat Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų nustatyta tvarka.⁸⁵

Nors šios valstybinės pensijos nepriklauso socialinio draudimo pensijų sistemai, galima matyti, kad ir jų skyrimo kai kurios sąlygos yra susiejamos su tam tikrais socialinio draudimo elementais, pavyzdžiui, senatvės pensijos amžiumi, netektu darbingumu, draudžiamųjų pajamų turėjimu.

3.4. Nukentėjusiųjų asmenų pensijos

Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymo 1 straipsnio 3 dalyje įstatymų leidėjas yra įtvirtinęs ir tokią valstybinių pensijų rūšį kaip nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos. Nukentėjusiųjų asmenų valstybinė pensija iš esmės yra socialinė parama, skiriama asmenims, patyrusiems tam tikrą praradimą, susijusių su istorinėmis aplinkybėmis, t.y. okupacija ir jos pasekmėmis.⁸⁶ Pagal Konstitucijos 52 straipsnį asmenys, turintys teisę gauti nukentėjusiųjų asmenų valstybines pensijas, pagrindai jas gauti ir jų dydžiai, skyrimo bei mokėjimo sąlygos turi būti nustatyta įstatyme.⁸⁷

Teisė gauti valstybinę nukentėjusiojo asmens pensiją atsiranda tada, kai asmuo atitinka tam tikras įstatyme nustatytas sąlygas ir reikalavimus. Asmenims, kuriems, remiantis nurodytų įstatymų nuostatomis, nepripažįstamas nukentėjusiųjų asmenų statusas, negali būti skiriamos ir mokamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos.

Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas taip pat turi teisę nustatyti, kokiems asmenims nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos neskiriamos. Tačiau Konstitucijos 52 straipsnyje

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid..

⁸⁷ Cit. Op. 67.

įtvirtintas teisinis reguliavimas leidžia teigti tai, kad jeigu norima nustatyti, jog, esant tam tikroms sąlygoms, atskirų grupių asmenys neturi teisės gauti minėtos pensijos, tokie asmenys taip pat turi būti nurodomi įstatyme. Pagal Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymą nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos mokamos iš valstybės biudžeto, o ne iš socialinio draudimo fondo.

Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnyje numatyta, kad:

Nukentėjusiųjų asmenų valstybines pensijas turi teisę gauti Lietuvos Respublikos piliečiai, kurių duomenys apie gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje, o neturinčių gyvenamosios vietos – apie savivaldybę, kurioje jie gyvena, yra įrašyti į Lietuvos Respublikos gyventojų registrą ir kurie negauna iš kitos valstybės panašaus pobūdžio pensijos (išskyrus socialinio draudimo pensiją) ar kitokios nuolatinės kompensacinės išmokos:

1) kurie tapo invalidais dėl 1991 metų sausio 11–13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių, taip pat Lietuvos Respublikos nepriklausomybės gynėjai, sužaloti 1991 metų sausio 11–13 dienomis ir po to vykdytos TSRS agresijos, bet dėl to netapę invalidais, pateikę savivaldybės institucijos išduotą pažymėjimą, patvirtinantį nurodytą teisinį statusą, bei Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros išduotą pažymą, patvirtinančią sužalojimo, padaryto ginant Lietuvos Respublikos laisvę 1991 metais, faktą;

2) Politiniai kaliniai, tremtiniai ir buvę beglobiai vaikai, pateikę Lietuvos Respublikos teisės saugos institucijų išduotus dokumentus (reabilitacijos pažymas), patvirtinančius politinių kalinių ir tremtinių teisių atkūrimą, arba Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro išduotus nuo okupacijų nukentėjusio asmens – politinio kalinio, tremtinio ar buvusio beglobio vaiko teisinio statuso pažymėjimus;

3) pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms (rezistencijos) dalyviai – laisvės kovų dalyviai, kuriems įstatymų nustatyta tvarka yra pripažintas šis statusas;

4) kurie Antrojo pasaulinio karo metais buvo išvežti priverstiniais darbams (taip pat ten gimę ar kartu su jais buvę nepilnamečiai šeimos nariai) arba buvo getuose, koncentracijos ar kitokio tipo prievartinėse stovyklose;

5) kurie Antrojo pasaulinio karo metais tarnavo antihitlerinės koalicijos valstybių veikiančiose armijose, partizanų būriuose ar junginiuose;

6) kurie dalyvavo likviduojant Černobylio atominės elektrinės avarijos padarinius;

7) kurie tapo invalidais būtiniosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje (1945 07 22–1991 12 31) metu arba vėliau buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) dėl ligų, susijusių su karine tarnyba;

8) kurie būtiniosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje metu atliko tarnybą Afganistane;

9) asmenys, pagal Tarybų Sąjungos ir nacistinės Vokietijos 1941 m. sausio 10 d. susitarimą dėl gyventojų mainų atkelti į Lietuvą, pateikę Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro pagal Asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 5⁽¹⁾ straipsnio 1 dalies 1 punktą išduotus nuo okupacijų nukentėjusio asmens-perkeltojo pažymėjimus;

10) nuo minų ir sprogmenų nukentėję asmenys, kuriems iki 2005 m. liepos 1 d. teisės aktų nustatyta tvarka buvo pripažintas I, II ar III grupės invalidumas nuo vaikystės dėl sužeidimo, kontūzijos arba suluošinimo, susijusių su kovos veiksmais Antrojo pasaulinio karo metais arba su šio karo padariniais, pateikę Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro pagal Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 7 straipsnio 1 dalies 1 punkto a papunktį išduotus nuo okupacijų nukentėjusio asmens pažymėjimus.⁸⁸

Pagal Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymo 14 straipsnį nukentėjusiųjų asmenų valstybinė našlių ir našlaičių pensija skiriama asmenų, žuvusių dėl 1991 metų sausio 11–13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių:

1) našlaičiams (vaikams ir įvaikiams) iki 18 metų, taip pat vyresniems kaip 18 metų, jeigu jie pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki 18 metų ir jeigu jie visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi (invalidai), taip pat vidurinių bei nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų ir profesinių mokyklų dieninių skyrių studentams ir moksleiviams iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu jiems sukaks 24 metai;

2) nesudariusioms kitos santuokos našlėms nepaisant amžiaus.

Teisę į valstybinių pensijų bazės dydžio nukentėjusiųjų asmenų valstybinę našlių ir našlaičių pensiją turi pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms dalyvių, žuvusių kovos lauke ar suėmimo metu, nužudytų ar mirusių tardymo ar kalinimo metu, nuteistų mirties bausme, jei bausmė įvykdyta, našliai (našlės), taip pat našlaičiai vaikai (įvaikai), jeigu jie

⁸⁸ Cit. Op. 62.

tėvų mirties metu buvo nepilnamečiai, bei politinių kalinių vaikai (įvaikai), jeigu jie abiejų kalinčių tėvų mirties metu (taip pat jeigu vienas tėvų (itėvių) buvo miręs, ištremtas arba dingęs be žinios, o kitas kalėjo) buvo nepilnamečiai. Šioje dalyje nurodytiems asmenims nustatyta nukentėjusiųjų asmenų valstybinė našlaičių pensija skiriama ir mokama, jei jie neturi teisės į kitą nukentėjusiųjų asmenų valstybinę pensiją.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybinė našlių ir našlaičių pensija taip pat skiriama:

1) mirus asmeniui, pripažintam nedarbingu ar iš dalies darbingu (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidu) dėl 1991 metų sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių (12 straipsnio pirmoji dalis);

2) asmeniui žuvus pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms (rezistencijos) veiksmų metu, taip pat žuvus ar mirus neteisėto kalinimo ar tremties metu;

3) asmeniui mirus dėl Černobylio atominės elektrinės avarijos padarinių likvidavimo darbų poveikio;

4) asmeniui žuvus ar mirus būtiniosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje (1945 07 22–1991 12 31) metu arba vėliau mirus dėl ligų, susijusių su karine tarnyba;

5) mirus šio įstatymo 11 straipsnio pirmosios dalies 2, 3, 5 ir 10 punktuose nurodytiems asmenims ir 11 straipsnio pirmosios dalies 4 ir 7 punktuose nurodytiems asmenims, kurie nustatyta tvarka iki mirties buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) arba kurie mirė nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos gavimo laikotarpiu.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybines pensijas skiria ir moka Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniai skyriai, vadovaudamiesi Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymu, Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymu ir Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatais. Nukentėjusiųjų asmenų valstybinių pensijų skyrimo, mokėjimo ir pristatymo išlaidos valstybinio socialinio draudimo fondui apmokamos iš valstybės biudžeto.⁸⁹

3.5. Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos

⁸⁹ Ibid.

Teisės doktrinoje išskiriama atskira pensinio aprūpinimo rūšis – pensijos už atitinkamoje tarnyboje užtarnautus metus.

Pagal galiojančius įstatymus pareigūnų ir karių valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas nėra grindžiamas nei socialinio draudimo, nei jokiais kitomis specialiomis įmokomis. Pareigūnų ir karių valstybinė pensija apskaičiuojama ir mokama atsižvelgiant į pareigūno ar kario darbo užmokesčio dydį. Valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos paskyrimas ir mokėjimas, skirtingai nuo valstybinių pensijų (tarp jų ir pareigūnų ir karių valstybinių pensijos), yra grindžiamas socialinio draudimo įmokomis, kurias moka darbdaviai ir patys darbuotojai.⁹⁰

Nepaisant amžiaus, dažniausiai su sąlyga yra palikti darbą, dėl kurio ši pensija yra skiriama. Ši pensija pagal galiojančius teisės aktus yra skiriama iki asmens mirties. Įstatymų leidėjas tam tikrose tarnybose dirbančius asmenis išskiria į lengvatines grupes pensiniam aprūpinimui gauti, atsižvelgdamas į tokių asmenų veiklos specifiką.⁹¹

Jeigu įstatymų leidėjas, nustatydamas pareigūnų ir karių pensiją už tarnybą, neatsižvelgtų į pareigūnų ir karių tarnybos specifiką, konkrečių pareigų pobūdį bei kitas reikšmingas aplinkybes, tokios pensijos skyrimas ir mokėjimas taptų privilegija. Pareigūnų ir karių valstybinių pensijos ypatumai suponuoja tai, kad įstatymų leidėjas turi įgaliojimus nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad asmenims, neišėjusiems iš tarnybos, tokia pensija nėra skiriama, arba tokia pensija nėra mokama asmenims, kurie išėjo iš tarnybos ir kuriems buvo paskirta ir mokama pareigūnų ir karių valstybinė pensija, kai jie grįžta į tarnybą, už kurią yra skiriama ir mokama pareigūnų ir karių valstybinė pensija.⁹²

Nustatant pareigūnų ir karių valstybinę pensiją už tarnybą negalima įtvirtinti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmuo į pensiją išeitų nepagrįstai anksti arba tokiai pensijai gauti būtų nustatytas nepagrįstai trumpas tarnybos ar darbo stažas, arba nustatant skiriamos pensijos dydį nebūtų atsižvelgiama į pareigūno ar kario darbo užmokesčio dydį arba kitaip būtų pažeidžiami teisingumo, protingumo ir proporcingumo principai; neatsižvelgus į pareigūnų ir karių tarnybos specifiką, konkrečių pareigų pobūdį bei kitas reikšmingas aplinkybes, tokios pensijos skyrimas ir mokėjimas taptų privilegija ir toks pensinis aprūpinimas pagal Konstituciją negalėtų būti laiduojamas.⁹³

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas byloje, nr.: 09/06-30/06-01/07-30/08.

⁹¹ Cit. Op. 5. P. 124.

⁹² Cit. Op. 90.

⁹³ Ibid.

Pagal pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymą teisę į pareigūnų ir karių valstybinę pensiją turi šie Lietuvos Respublikos piliečiai:

1) Vidaus reikalų ministerijos, policijos, Valstybės sienos apsaugos tarnybos ir kitų vidaus reikalų įstaigų pareigūnai, vidaus tarnybos dalinių karininkai, liktinės tarnybos puskarininkiai ir kareiviai;

2) Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnai;

3) profesinės karo tarnybos kariai ir Antrajame operatyvinių tarnybų departamente prie Krašto apsaugos ministerijos civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekantys statutiniai valstybės tarnautojai;

4) Valstybės saugumo departamento sistemos pareigūnai;

5) prokuratūros pareigūnai;

6) Kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnai;

7) muitinės mobiliųjų grupių pareigūnai, muitinės postų pareigūnai ir muitinės pareigūnai, atliekantys operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą.⁹⁴

Teisę gauti pareigūnų ir karių valstybinę pensiją taip pat turi pareigūnai ir kariai, kurie, būdami įtraukti į Vidaus reikalų ministerijos, Krašto apsaugos ministerijos kadru, Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos rezervą, Valstybės saugumo departamento, Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnų rezervą, dirba kitose Lietuvos Respublikos ministerijose, departamentuose, įstaigose ir organizacijose.⁹⁵

Įstatymų leidėjas teisę gauti pareigūnų ir karių netekto darbingumo pensijas taip pat suteikia ir privalomosios karo tarnybos kariams bei kariams savanoriams, tapusiems nedarbingais ar iš dalies darbingais tarnybos ar mokymų metu dėl priežasčių, susijusių su tarnyba ar mokymais. Šiems asmenims žuvus tarnybos ar mokymų metu dėl priežasčių, susijusių su tarnyba ar mokymais, teisę gauti pareigūnų ir karių valstybines našlių ir našlaičių pensijas turi jų sutuoktiniai ir vaikai.⁹⁶

Toks teisinis reglamentavimas liudija apie tai, kad įstatymų leidėjas teisės aktuose yra numatęs pakankamai platų subjektų ratą, kurie turi teisę pretenduoti į pareigūnų ir karių valstybinę pensiją.

Valstybė, nustatydamą tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas (išėjimas iš tarnybos, tarnybos stažas, amžius ir kt.), įgyja teisę į

⁹⁴ Lietuvos Respublikos Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. Valstybės žinios: 1994-12-23 Nr.99-1958.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid.

tam tikrą įstatyme nustatytą pensiją už tarnybą, kartu prisiima įsipareigojimą tokią pensiją paskirti ir ją mokėti. Asmeniui, atitinkančiam įstatyme nustatytas sąlygas, priklauso teisė reikalauti, kad valstybė vykdytų įstatymu prisiimtą įsipareigojimą ir mokėtų nustatyto dydžio išmokas.⁹⁷

Pareigūnų ir karių atitinkamo dydžio valstybinė pensija skiriama tik asmenims, atitinkantiems įstatyme numatytas sąlygas, kaip antai:

1) ištarnavusiems vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjimų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje (dirbusiems muitinės mobiliosiose grupėse ar muitinės postuose arba atlikusiems operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą) 20 ir daugiau metų;

2) ištarnavusiems prokuratūroje 20 ir daugiau metų ir sukakusiems Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytą senatvės pensijos amžių;

3) pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais dėl priežasčių, susijusių su tarnyba;

4) atleistiems dėl sveikatos, kai yra žinybinės centrinės medicininės ekspertizės komisijos išvada, arba pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais dėl priežasčių, nesusijusių su tarnyba, ir ištarnavusiems vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjimų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje (dirbusiems muitinės mobiliosiose grupėse ar muitinės postuose arba atlikusiems operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą) 5 ir daugiau metų;

5) sukakusiems įstatymų arba statutų nustatytą išleidimo į atsargą amžių (jei toks amžius nenustatytas, – senatvės pensijos amžių) ir ištarnavusiems vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjimų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje (dirbusiems muitinės mobiliosiose grupėse ar muitinės postuose arba atlikusiems operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą) 5 ir daugiau metų.⁹⁸

Remiantis Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymu pareigūnams ir kariams, kurie iš atitinkamos valstybės tarnybos buvo pašalinti dėl jų pačių kaltės, teisė į pareigūnų ir karių valstybinę pensiją atsiranda tik ištarnavus atitinkamoje tarnyboje 20 ir daugiau metų bei

⁹⁷ Cit. Op. 90.

⁹⁸ Ibid.

sukakus nustatytą išleidimo į atsargą amžių. Jeigu toks amžius nėra nustatomas – sulaukus senatvės pensijos amžiaus.⁹⁹

Yra išskiriamos 3 pareigūnų ir karių pensijų rūšys. T.y.:

- 1) už tarnybą;
- 2) netekto darbingumo;
- 3) našlių ir našlaičių.

Pareigūnų ir karių valstybinė pensija už tarnybą skiriama pagal pareigūno arba kario nurodytų paeiliui išstarnautų penkerių tarnybos metų palankiausių nuosekliai einančių dvylikos mėnesių jam nustatyto užmokesčio vidurkį. Pareigūnams ir kariams, pripažintiems nedarbingais arba iš dalies darbingais dėl tam tikrų su valstybės tarnyba susijusių priežasčių ir išstarnavusiems vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjimų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje (dirbusiems muitinės mobiliosiose grupėse ar muitinės postuose arba atlikusiems operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą) mažiau negu dvylika mėnesių, pareigūnų ir karių valstybinės netekto darbingumo pensijos skiriamos pagal pareigūno ar kario išstarnautų mėnesių jam nustatyto darbo užmokesčio vidurkį. Į darbo užmokestį įskaitoma pareiginė alga (tarnybinis atlyginimas), taip pat priedai už tarnybos Lietuvos valstybei stažą, laipsnį (tarnybinį rangą), kvalifikacinę kategoriją (kvalifikacinį rangą), kai šie priedai mokami įstatymų nustatyta tvarka.¹⁰⁰

Tuo tarpu pareigūnų ir karių valstybinė netekto darbingumo pensija skiriama tik tiems pareigūnams ir kariams, kurie tarnaudami atitinkamoje valstybės tarnyboje prarado darbingumą arba tapo iš dalies darbingi. Šiuo atveju svarbi sąlyga yra dabingumo netekimas dėl valstybės tarnybos pareigų atlikimo. Jeigu darbingumas prarandamas dėl priežasčių, nesusijusių su atitinkamų valstybės tarnybos funkcijų vykdymu, asmeniui pareigūnų ir karių valstybinė netekto darbingumo pensija neskiriama. Svarbi sąlyga nustatant ar darbingumas buvo prarastas dėl priežasčių, susijusių su tarnyba, yra priežastinis ryšys, kurį nustato atitinkama žinybinė centrinė medicinos ekspertizės komisija, kariams – krašto apsaugos ministro sudaryta tarnybinio tyrimo komisija.

Pagal šiuo metu galiojančius įstatymus pareigūnų ir karių valstybinė netekto darbingumo pensija skiriama pareigūnams ir kariams už kiekvienus tarnybos metus, įskaitytus į tarnybos laiką pensijai skirti, po 1,2 procento – netekusiems 75–100 procentų

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Ibid.

darbingumo, 1 procentą – netekusiems 60–70 procentų darbingumo ir 0,5 procento – netekusiems 45–55 procentų darbingumo darbo užmokesčio, nurodyto Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatyme.¹⁰¹

Tuo atveju, jeigu atitinkamoje valstybės tarnyboje tarnaujantis asmuo mirė ar neteko darbingumo dėl priežasčių, susijusių su tarnyba, ir yra faktiškai atitinkamoje valstybės tarnyboje išstarnavęs ne mažiau kaip 20 metų, tarnybos laikas pensijai skirti prilyginamas 20 metų.¹⁰²

Atitinkamo dydžio pareigūnų ir karių valstybinės netekto darbingumo pensijos skiriamos ir privalomosios karo tarnybos kariams bei kariams savanoriams, kurie viso ar dalies darbingumo neteko tarnybos ar mokymų metu dėl priežasčių, susijusių su tarnyba ar mokymais.¹⁰³

Įstatymuose taip pat yra numatyta pareigūnų ir karių valstybinė našlių ir našlaičių pensija, teisė į kurią atsiranda mirusio arba teisės aktuose nustatyta tvarka pripažinto mirusiu ar nežinia kur esančiu sutuoktiniui bei vaikams (įvaikiam), kurie turi atitikti Valstybinių pensijų įstatymo 9 straipsnyje įtvirtintas nuostatas. Ši pensija apskaičiuojama analogiškai kaip ir pareigūnų ir karių valstybinė netekto darbingumo pensija asmenims, kurie yra netekę 70 – 100 % darbingumo ir atsižvelgiant į tai, ar atitinkamas pareigūnas mirė dėl priežasčių, susijusių su valstybės tarnyba.¹⁰⁴

Pensijos pareigūnams, kariams, jų sutuoktiniams, vaikams (įvaikiams) skiriamos tarnybos, kurioje tarnavo atitinkamas pareigūnas ar karys, pagal Pareigūnų ir karių įstatymą ir Vyriausybės patvirtintas atitinkamų valstybės tarnybų valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatas. Tai reiškia, kad kiekvienoje atskiroje valstybės tarnyboje gali būti taikoma skirtinga pareigūnų pensijų skyrimo sistema. Valstybinės pareigūnų ir karių pensijos skiriamos atitinkamos tarnybos pareigūnams iki mirties arba tol, kol, pagal atitinkamą įstatymą, konkretus asmuo turi teisę gauti tokią pensiją. Keičiant teisės aktų nuostatas, numatančias netekto darbingumo procentus, pareigūnui arba kariui, kuriam paskirta pareigūnų ar karių valstybinė netekto darbingumo pensija, po pensijos paskyrimo pasikeitus atitinkamiems duomenims, perskaičiuojama valstybinė netekto darbingumo pensija.¹⁰⁵

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Cit. Op. 22. P. 211.

¹⁰⁵ Ibid. P. 212.

3.6. Mokslininkų valstybinės pensijos

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje nėra sukurta papildoma mokslininkų pensinio draudimo sistema garantuojanti mokslininkų kvalifikaciją atitinkančias pensijas, 1994 m. gruodžio 22 d. buvo priimtas Mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas, pagal kurį teisė į mokslininkų valstybinę pensiją suteikiama nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantiems asmenims, kuriems įstatymų nustatyta tvarka Lietuvos Respublikoje yra suteiktas ar nostrifikuotas mokslo laipsnis arba pedagoginis mokslo vardas.¹⁰⁶

Šią pensiją gauna ne visi mokslininkai. Tokios rūšies pensija mokama tik tiems mokslininkams, kurie dirbo Vyriausybės patvirtintose mokslo institucijose ir kurie nedirbo pagal darbo sutartį ir yra sulaukę senatvės pensijos amžiaus arba yra pripažinti nedarbingais arba iš dalies darbingais, netekusiais 60 % ir daugiau darbingumo ir turi ne mažesnę kaip 10 metų daktaro arba habilituoto daktaro darbo stažą.¹⁰⁷

Daktaro stažą sudaro asmens mokslinio darbo Lietuvos Respublikos valstybinėse mokslo ir studijų institucijose laikas nuo daktaro laipsnio suteikimo dienos, o habilituoto daktaro stažą - mokslinio darbo minėtose institucijose laikas nuo habilituoto daktaro laipsnio suteikimo dienos, bet abiem atvejais ne ilgiau negu tam asmeniui sukaks 65 metai. Laikas, kuriuo asmuo gauna mokslininkų valstybinę pensiją, į daktaro ir habilituoto daktaro stažą neįskaitomas.¹⁰⁸

Pagal Mokslininkų valstybinių pensijų laikinojo įstatymo 5 straipsnį už kiekvienus visus daktaro stažo metus kiekvieną mėnesį mokama 10 procentų to mėnesio valstybinių pensijų bazės. Už kiekvienus visus habilituoto daktaro stažo metus kiekvieną mėnesį papildomai mokama 5 procentai to mėnesio valstybinių pensijų bazės.¹⁰⁹

Taigi mokslininkų pensijos dydis priklauso nuo mokslininko darbo stažo. Pavyzdžiui habilituotam daktarui mokama didesnio dydžio pensija nei daktarui. Visos valstybinės pensijos mokamos mokslininkams yra apmokamos iš valstybės biudžeto. Toks teisinis reglamentavimas galios tol, kol Lietuvoje bus sukurta papildomo mokslininkų pensinio draudimo sistema.

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos Mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas. Valstybės žinios: 1995-01-04 Nr.1-4.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Cit. Op. 22. P. 214.

¹⁰⁹ Cit. Op. 106.

3.7. Teisėjų valstybinės pensijos

Asmenims, dirbantiems Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, kitų Lietuvos bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų teisėjais bei nuo Lietuvos paskirtiems ar išrinktiems bet kokio tarptautinio teismo teisėjams, kurie atitinka Lietuvos Respublikos Teisėjų valstybinių pensijų įstatyme nustatytas sąlygas, skiriama teisėjų valstybinė pensija.¹¹⁰

Teisėjų valstybinė pensija yra viena iš valstybinių pensijų rūšių, ši pensija siejama su teisėjo statusu. Jos gavimas siejamas ne su nustatyto dydžio pensijų socialinio draudimo įmokomis. Ši pensija nepakeičia valstybinio socialinio draudimo pensijos, ji nėra pirminė ar pagrindinė pensija, taip pat tai nėra privilegija. Teisėjų valstybinės pensijos (kaip ir kitų rūšių valstybinių pensijų) mokėjimo šaltinis yra valstybės biudžeto lėšos.¹¹¹

Sąlygos, kurioms esant, asmeniui skiriama teisėjų valstybinė pensija:

- 1) besikreipiantis asmuo dėl teisėjų valstybinės pensijos skyrimo yra Lietuvos Respublikos pilietis, nuolat gyvenantis Lietuvos Respublikoje;
- 2) sukako Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytą senatvės pensijos amžių;
- 3) nustojo dirbti teisėjais;
- 4) yra įgijęs ne mažesnę kaip 5 metų teisėjo darbo stažą.¹¹²

Teisėjų darbo stažą teisėjų valstybinei pensijai gauti sudaro laikas nuo 1990 m. kovo 11 d., kuomet atitinkamas asmuo dirbo teisėju Lietuvos Respublikos teritorijoje veikiančiuose teismuose arba Lietuvos paskirtu arba išrinktu bet kokio tarptautinio teismo teisėju. Asmeniui, dirbusiam keliuose skirtinguose teismuose ir skirtingu laiku, darbo stažas teisėjo valstybinei pensijai gauti susumuojamas.¹¹³

Šis suminis metodas leidžia apskaičiuoti visą teisėjo darbo (neatsižvelgiant į teismų sistemą ir teismų grandį) stažo trukmę, kuri, be kita ko, daro įtaką apskaičiuojamos teisėjų valstybinės pensijos procentiniam dydžiui.¹¹⁴

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos Teisėjų valstybinių pensijų įstatymas. Valstybės žinios: 2002-07-19 Nr. 73-3088.

¹¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29d. nutarimas byloje, nr.: 06/2008-18/2008-24/2010.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Cit. Op. 22. P. 217.

¹¹⁴ Cit. Op. 110.

Teisėjų valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygos, šios pensijos dydžio, atsižvelgiant į konstitucinį teisėjo teisinį statusą, nustatymas negali būti supriešintas su kitų asmenų, kurie pagal įstatymus turi teisę gauti kitų rūšių valstybines pensijas, teisėtais lūkesčiais ir jų nuosavybės teisėmis. Šių asmenų grupėms nustatant valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygas, dydžius, kaip ir asmenims, turintiems teisę gauti teisėjų valstybinę pensiją, taikomas orumo kriterijus, jų teisės taip pat yra ginamos nuosavybės aspektu. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas yra neatsiejami nuo teisinės valstybės principo. Taigi teisėjų valstybinių pensijų teisinis reguliavimas vykdomas sistemiškai, taip pat atsižvelgiant į valstybės turimus finansinius išteklius, kurie skiriami visos valstybinių pensijų sistemos veikimui užtikrinti.¹¹⁵

Pagal Teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnį kreiptis dėl teisėjų valstybinės pensijos paskyrimo galima bet kuriuo metu po teisės gauti šią pensiją atsiradimo dienos. Kreipiantis dėl teisėjų valstybinės pensijos, būtina pateikti visus Nuostatuose nurodytus dokumentus, reikalingus šiai pensijai paskirti. Teisėjų valstybinė pensija skiriama ir mokama nuo teisės į šią pensiją įgijimo dienos, tačiau ne daugiau kaip už 12 mėnesių iki visų dokumentų pensijai skirti gavimo Nacionalinėje teismų administracijoje dienos.¹¹⁶

Jeigu asmuo, kuriam jau buvo paskirta teisėjų valstybinė pensija, po jos paskyrimo dirbdamas Lietuvos teismuose įgyja ne mažesnę kaip 5 metų teisėjo darbo stažą, jo prašymu teisėjų valstybinė pensija jam gali būti paskirta iš naujo. Šiuo atveju pensija apskaičiuojama Teisėjų valstybinių pensijų įstatyme nustatyta tvarka. Iš naujo paskirta teisėjų valstybinė pensija skiriama nuo mėnesio, einančio po to mėnesio, kurį asmuo kreipėsi dėl teisėjų valstybinės pensijos skyrimo iš naujo, pirmosios dienos.¹¹⁷

Įstatymų leidėjas Teisėjų valstybinių pensijų įstatyme yra numatęs ne tik teisėjų valstybinių pensijų skyrimo atvejus, bet ir atvejus, kuomet, nors asmuo ir atitinka Teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio nuostatas, tačiau teisėjo valstybinė pensija nėra skiriama.

Teisėjų valstybinė pensija neskiriama:

- 1) teisėjo įgaliojimai nutrūko apkaltos proceso tvarka;
- 2) teisėjas atleidžiamas iš teisėjo pareigų, nes savo poelgiu pažemino teisėjo vardą;

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Cit. Op. 110.

¹¹⁷ Ibid.

3) įsiteisėja asmenį apkaltinęs teismo nuosprendis (neatsižvelgiant į atleidimą nuo baudmės atlikimo, vėlesnį teistumo išnykimą ar panaikinimą);

4) asmuo gauna kitos valstybės pensiją;

5) asmuo dirbo arba tarnavo Valstybinių pensijų įstatymo išvardytose struktūrose.¹¹⁸

3.8. Signatarų rentos

Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras – tautos išrinktas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo deputatas, kuris nustatyta tvarka 1990 m. kovo 11 d. užpildė vardinio balsavimo kortelę, joje pasirašė, balsavo už Aktą „Dėl Lietuvos Nepriklausomos valstybės atstatymo“ ir po juo pasirašė.¹¹⁹

Pagal šiuo metu galiojančius tesių aktus, signatarams suteikiama teisė gauti valstybinę signataro rentą, kuri yra lygi 50 procentų Seimo nario pareiginės algos per mėnesį. Valstybinę signataro rentą turi teisę tomis pačiomis sąlygomis gauti ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos - Atkuriamojo Seimo deputatai, 1990 m. kovo 11–14 dienomis vykdę svarbią valstybinę užduotį Maskvoje.¹²⁰

Tačiau įstatymų leidėjas yra numatęs ir baigtinį aplinkybių sąrašą, kurioms esant valstybinės signataro rentos neskiriamos, o paskirtos nemokamos. T.y.:

1) signataras nėra Lietuvos Respublikos pilietis;

2) signataras turi draudžiamųjų pajamų;

3) signatarui yra įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis už tyčinio nusikaltimo padarymą (kol išnyksta teistumas);

4) signataras neatsisako gaunamos valstybinės pensijos, išskyrus valstybinę socialinio draudimo pensiją.¹²¹

Pagal Nepriklausomybės Akto signatarų statuso įstatymo 8 straipsnio 1 dalį nuostatas, kreiptis dėl valstybinės signataro rentos paskyrimo galima bet kuriuo metu po teisės gauti šią rentą įgijimo dienos. Kiekvienu atveju kreipiantis dėl atitinkamos valstybinės signataro rentos paskyrimo, būtina ne tik atitikti visus įstatymuose keliamus reikalavimus, bet ir pateikti visus Valstybinės signataro rentos skyrimo ir mokėjimo nuostatuose nurodytus dokumentus. Nors valstybinė signataro renta ir skiriama nuo teisės į šią rentą įgijimo dienos,

¹¹⁸ Cit. Op. 110.

¹¹⁹ Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų statuso įstatymas. Valstybės žinios: 2003-10-29 Nr.101-4543.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Cit. Op. 22. P. 222.

tačiau už praėjusį laikotarpį mokama ne daugiau kaip už 12 mėnesių, skaičiuojant nuo dienos, kurią Socialinės apsaugos ir darbo ministerija arba jos įgaliota institucija gavo visus reikiamus dokumentus.¹²²

Be valstybinės signatarų rentos įstatymų leidėjas yra numatęs ir valstybines signatarų našlių ir našlaičių rentas. Teisę į tokios rūšies rentas įgyja mirusio signataro, arba teisės aktuose nustatyta tvarka pripažinto mirusiu arba nežinia kur esančiu, sutuoktinis arba vaikai bei įvaikiai iki 18 metų, vyresni kaip 18 metų, jeigu jie tapo neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. - invalidais) iki 18 metų ir visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi (iki 2005 m. liepos 1 d. - invalidai), taip pat vidurinių bei nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų ir profesinių mokyklų dieninių skyrių studentai ir moksleiviai iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu jiems sukaks 24 metai. Teisę į šios rūšies rentas taip pat suteikiama ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos - Atkuriamojo Seimo deputatų našliams ir našlaičiams.¹²³

Šiuo metu įstatymų leidėjas teisės aktuose yra įtvirtinęs nuostatą, numatančią, kad valstybinės signataro našlių ir našlaičių rentos dydis yra 25 procentai valstybinės signataro rentos dydžio kiekvienam teisę į valstybinę signataro našlių ar našlaičių pensiją įgijusiam asmeniui.¹²⁴

Teisės aktuose yra numatyti ne tik atvejai, kuriems esant skiriama atitinkama našlių arba našlaičių valstybinė signatarų renta, bet ir atvejai, kuriems esant atitinkamos rentos skyrimas yra panaikinamas arba nutraukiamas. Atvejai, kuomet valstybinė signatarų našlių arba našlaičių renta neskiriama, o paskirta panaikinama yra:

- 1) mirusio signataro sutuoktinis, vaikas, įvaikis nėra Lietuvos Respublikos pilietis;
- 2) mirusio signataro sutuoktinis, vaikas, įvaikis turi draudžiamųjų pajamų;
- 3) mirusio sutuoktiniui, vaikui, įvaikiui yra įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis už tyčinio nusikaltimo padarymą (kol išnyksta teistumas);
- 4) mirusio signataro sutuoktinis neatsisako gaunamos valstybinės pensijos, išskyrus valstybinę socialinio draudimo pensiją.¹²⁵

Pagal Nepriklausomybės Akto signatarų statuso įstatymo 10 straipsnį valstybinę signataro rentą, valstybinę signataro našlių ir našlaičių rentą iš valstybės biudžeto skiria Vyriausybė. Tuo tarpu šias rentas moka Seimo kanceliarija. Seimo kanceliarija, mokėdama

¹²² Cit. Op. 119.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Cit. Op. 22. P. 223.

valstybines signataro rentas, valstybines signataro našlių ir našlaičių rentas, vadovaujasi Nepriklausomybės Akto signatarų statuso įstatymo nuostatomis bei Vyriausybės patvirtintais Valstybinės signataro rentos skyrimo ir mokėjimo nuostatais.¹²⁶

4. Šalpos išmokos

Šalpos išmokos – mėnesinės piniginės išmokos, skiriamos ir mokamos įstatymo nustatytais sąlygomis ir tvarka neįgaliems vaikams, nedarbingiems ar iš dalies darbingiems asmenims, Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytą senatvės pensijos amžių sukakusiems asmenims, vaikams našlaičiams, kitiems šiame įstatyme nurodytiems asmenims.¹²⁷

Ši išmokų rūšis ypatinga tuo, kad išmokos teikiamos nepriklausomai nuo tam tikrų įmokų mokėjimo tiems gyventojams, kuriems yra nustatyta šios paramos reikmė. Pagrindinis šalpos išmokų tikslas yra tam tikros minimalios paramos Lietuvoje gyvenantiems asmenims teikimas. Įstatymų leidėjas teikdamas paramą tokiems asmenims suteikia bent jau minimalią galimybę patenkinti savo minimalius poreikius.

Šalpos išmokos dydis siejamas su valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžiu. Šalpos išmokų dydžiai diferencijuojami atsižvelgiant į konkrečios išmokos rūšį, asmens, turinčio teisę į išmoką, kategorijas, asmens negalios laipsnio ir kitų aplinkybių.¹²⁸

Atitinkamos šalpos išmokos skiriamos ir mokamos savivaldybių administracijų vadovaujantis Valstybinių šalpos išmokų įstatymu ir Vyriausybės patvirtintais Valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatais. Visos šalpos išmokos mokamos iš valstybės biudžeto pagal asmenų, pretenduojančių į atitinkamą išmoką gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje.¹²⁹

Teisė į šalpos išmoką atsiranda likus trims mėnesiams iki šios teisės atsiradimo arba bet kuriuo metu po teisės atsiradimo. Per dešimt dienų po visų su šalpos gavimu susijusių dokumentų pateikimo savivaldybės administracija priima sprendimą skirti ar atsisakyti skirti atitinkamą šalpos išmoką konkrečiam pareiškėjui.¹³⁰

Teisė į šalpos išmoką atsiranda tą dieną, kuomet:

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Lietuvos Respublikos Valstybinių šalpos išmokų įstatymas. Valstybės žinios: 1994-12-14 Nr.96-1873.

¹²⁸ Cit. Op. 22. P.227.

¹²⁹ Ibid. P. 231.

¹³⁰ Ibid.

1) asmuo pirmą kartą pripažįstamas neįgaliu vaiku ir jam nustatomas sunkus, vidutinis arba lengvas neįgalumas;

2) pripažintam invalidu vaikui arba asmeniui nuo 16 iki 18 metų, kuris iki 2005 m. liepos 1 d. buvo pripažintas I, II ar III grupės invalidu, nustatomas sunkus, vidutinis arba lengvas neįgalumas;

3) asmuo pripažįstamas nedarbingu ar iš dalies darbingu ir jam nustatomi netekto darbingumo procentai;

4) asmeniui nustatomas specialusis nuolatinės slaugos ar priežiūros (pagalbos) poreikis;

5) asmuo sukanka senatvės pensijos amžių arba amžių, penkeriais metais mažesni už senatvės pensijos amžių;

6) miršta asmuo, kurio vaikai (įvaikiai) turi teisę gauti šalpos našlaičių pensiją;

7) atsiranda kitos šio įstatymo numatytos aplinkybės, kurios turi įtakos šalpos išmokoms skirti ir mokėti.¹³¹

Teisės aktuose yra numatytas ne tik šalpos išmokos mokėjimas, bet ir tai, kuomet šalpos išmokos mokėjimas nutraukiamas. Šalpos išmoka neskiriama, o paskirtos mokėjimas nutraukiamas:

1) gyvenantiems ar slaugomiems (prižiūrimiems) iš valstybės ar (ir) savivaldybės biudžeto visiškai finansuojamose stacionariose globos, auklėjimo ar slaugos įstaigose;

2) kardomojo kalinimo (suėmimo) metu,

3) nuteistiems laisvės atėmimo bausmėmis;

4) asmenims, kuriems Baudžiamojo kodekso nustatyta tvarka teismo nuosprendžiu paskirtos priverčiamosios stacionarinio stebėjimo specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose medicinos priemonės ar auklėjamojo poveikio priemonės.¹³²

Šalpos išmokos mokėjimas nutraukiamas nuo mėnesio, einančio po to mėnesio, kurį pasibaigė šalpos išmokos skyrimo terminas, pirmos dienos. Jei asmens teisė gauti šalpos išmoką išlieka, bet dėl šios išmokos mokėjimo asmuo kreipiasi pavėlavęs dėl pateisinamų priežasčių, šalpos išmoka, nepriskaičiuojant palūkanų, išmokama už visą laiką, bet ne daugiau kaip už 3 metus nuo tos dienos, kurią buvo nutrauktas šalpos išmokos mokėjimas. Jei

¹³¹ Cit. Op. 127.

¹³² Ibid.

pateisinamų priežasčių nėra, šalpos išmoka vėl pradedama mokėti nuo dokumentų dėl šalpos išmokos mokėjimo pratęsimo pateikimo dienos.¹³³

Pagal šiuo metu galiojantį teisinį reglamentavimą, yra skiriamos tokios šalpos išmokų rūšys, t.y.

- 1) šalpos pensijos;
- 2) šalpos našlaičių pensijos;
- 3) šalpos kompensacijos;
- 4) tikslinis priedas.

Tikslinis priedas skiriamas be specialaus asmens prašymo, vadovaujantis Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teritorinių skyrių pateikta informacija apie asmenis, kuriems nutrauktas 0,5 valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio priedo, skirto specialiajam nuolatinės slaugos ar nuolatinės priežiūros (pagalbos) poreikiui tenkinti, mokėjimas.¹³⁴

Visas aukščiau nurodytas šalpos išmokas vienija tai, kad jos skiriamos ir mokamos išimtinai tik tais atvejais, jeigu konkretus asmuo negauna ir neturi teisės gauti kitų pensijų dėl to, kad neatitinka atitinkamų teisės aktuose nustatytų reikalavimų arba šios pensijos yra nustatytos mažesnės nei skiriamos atitinkamos šalpos pensijos. Asmuo gaunantis šalpos pensiją nepraranda teisės gauti ir valstybinę socialinio draudimo našlių arba našlaičių pensiją.¹³⁵

4.1. Šalpos pensijos

Viena pagrindinių ir bene svarbiausių valstybinių šalpos išmokų rūšių yra šalpos pensijos, į kurias pagal Valstybinių šalpos išmokų įstatymo 5 straipsnį turi teisę pretenduoti:

1) neįgalūs vaikai. Tokiems asmenims skiriamos atitinkamos šalpos pensijos skiriamos priklausomai nuo jų neįgalumo lygio. Pavyzdžiui, asmenims, kuriems nustatyta sunkus neįgalumas, skiriama 2 valstybinių socialinio draudimo bazinių pensijų dydžio šalpos pensija, tuo tarpu asmenims, kuriems nustatytas vidutinis neįgalumas, atitinkamai 1,5 bazinės pensijos dydžio, kuriems nustatytas lengvas neįgalumas, – bazinės pensijos dydžio. Tokiu

¹³³ Cit.Op. 22. P. 232.

¹³⁴ Cit. Op. 127.

¹³⁵ Cit. Op. 22. P. 226.

teisiniu reglamentavimu įstatymų leidėjas yra diferencijavęs šalpos pensijas priklausomai nuo konkretaus asmens negalios dydžio.

2) asmenys, pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukanka 24 metai, taip pat asmenys, kurie dėl ligos ar traumos, atsiradusios iki jiems sukako 24 metai, padarinių nedarbingais ar iš dalies darbingais pripažinti po 24 metų sukakties dienos, tačiau ne vėliau kaip iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukanka 26 metai; pagal šiuo metu galiojantį teisinį reglamentavimą asmenims, netekusiems 75–100 procentų darbingumo, skiriama 2 bazinių pensijų dydžio šalpos pensija. Asmenims, netekusiems 60–70 procentų darbingumo, skiriama mažesnė šalpos pensija, t.y. 1,5 bazinės pensijos dydžio. Tuo tarpu asmenims, netekusiems 45–55 procentų darbingumo, skiriama tik 0,75 bazinės pensijos dydžio. Įstatymų leidėjas diferencijuodamas pensijų dydį pagal asmens netekto darbingumo lygį, tarsi apriboja asmens galimybes piktnaudžiauti įstatymuose įtvirtintu aprūpinimu – valstybės teikiama šalpa.

3) tėvai (tėviai), globėjai ar rūpintojai, kurie yra sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo, ir kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose neįgaliuosius, kuriems nustatytas specialusis nuolatinės slaugos ar nuolatinės priežiūros (pagalbos) poreikis (iki 2005 m. liepos 1 d. slaugė vaikus invalidus, I ar II grupės invalidus nuo vaikystės arba asmenis, tapusius I ar II grupės invalidais iki 18 metų, taip pat visiškos negalios invalidus). Už vieno neįgalaus asmens (invalido) slaugą šalpos pensija gali būti paskirta tik vienam asmeniui; Šiems asmenims, netekusiems 75–100 procentų darbingumo, skiriama 1,5 bazinės pensijos dydžio šalpos pensija. Tuo tarpu asmenims, sukakusiems senatvės pensijos amžių ar netekusiems 60–70 procentų darbingumo, – skiriama tik vienos bazinės pensijos dydžio šalpos pensija.

4) motinos, pagimdžiusios ir išauginusios iki 8 metų penkis ar daugiau vaikų ir sukakusios senatvės pensijos amžių arba pripažintos nedarbingomis ar iš dalies darbingomis, netekusiomis 60 procentų ir daugiau darbingumo; Šios grupės asmenims skiriamos analogiškos pensijos, kaip ir 3 grupėje nurodytiems asmenims.

5) asmenys, sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. pripažinti I ar II grupės invalidais). Asmenims, netekusiems 75–100 procentų darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. – pripažintiems I grupės invalidais), skiriama bazinės pensijos dydžio šalpos pensija. Tuo tarpu asmenims, sukakusiems senatvės pensijos amžių ar netekusiems 60–70

procentų darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. – pripažintiems II grupės invalidais), skiriama tik 0,9 bazinės pensijos dydžio šalpos pensija.¹³⁶

4.2. Šalpos našlaičių pensijos

Našlaičiai vaikai, kurie mirus tėvui arba motinai neturi teisės už juos gauti socialinio draudimo našlaičių pensijos arba valstybinės našlaičių pensijos, arba ši (šios) pensija yra mažesnė už šalpos našlaičių pensiją, turi teisę gauti šalpos našlaičių pensiją.¹³⁷

Teisę gauti šalpos našlaičių pensiją turi mirusiojo arba įstatymų nustatyta tvarka paskelbto mirusiu asmens vaikai (įvaikiai), kurie yra:

1) nesukakę 18 metų;

2) sukakę 18 metų ir mokosi nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių bei bendrojo lavinimo mokyklų dieniniuose skyriuose, tačiau ne vyresni negu 24 metų;

3) sukakę 18 metų ir yra pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukako 18 metų, jeigu jie visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi (invalidai).¹³⁸

Našlaičiams, netekusiems abiejų tėvų (itėvių), šalpos našlaičių pensijos skiriamos už kiekvieną iš mirusių tėvų (itėvių). Mirusiojo vaikams (įvaikiams), turintiems teisę gauti šalpos našlaičių pensiją, ši teisė išlieka ir juos įvaikinus.¹³⁹

Pagal Valstybinių šalpos išmokų įstatymo 9 straipsnio 2 dalį asmeniui, turinčiam teisę gauti šalpos našlaičių pensiją, ši pensija skiriama ir mokama nepaisant to, kad šis asmuo turi teisę gauti valstybinę socialinio draudimo našlaičių pensiją ar (ir) valstybinę našlaičių pensiją už mirusį kitą iš tėvų (itėvių). Šalpos našlaičių pensijos skiriamos ir mokamos nepaisant to, kad asmuo gauna šiame įstatyme nustatytas šalpos išmokas, išskyrus šalpos kompensaciją ir socialinę pensiją, paskirtą už tą mirusį maitintoją, už kurį asmuo turi teisę gauti ir šalpos našlaičių pensiją.¹⁴⁰

Šalpos našlaičių pensijos skiriamos ir mokamos nepaisant to, kad mirusysis arba įstatymų nustatyta tvarka paskelbtas mirusiu asmuo, kurio vaikai (įvaikiai) turi teisę gauti

¹³⁶ Cit. Op. 127.

¹³⁷ Cit. Op. 22. P. 228.

¹³⁸ Cit. Op. 127.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid.

šalpos našlaičio pensiją, iki mirties ar paskelbimo mirusiu negyveno nuolat Lietuvos Respublikoje.¹⁴¹

Istatymų leidėjas Valstybinių šalpos išmokų įstatymo 10 straipsnyje yra įtvirtinęs nuostatą, numatančią, kad šalpos našlaičių pensija skiriama ir mokama 0,5 bazinės pensijos dydžio kiekvienam vaikui. Kai teisę gauti šią pensiją turi 4 ar daugiau mirusiojo vaikų (įvaikių), 1,5 bazinės pensijos skiriama ir mokama visiems mirusiojo vaikams (įvaikiams) lygiomis dalimis.¹⁴²

4.3. Šalpos kompensacijos

Teisę į šalpos kompensaciją įgyja asmenys, nurodyti Valstybinių šalpos išmokų įstatymo 16 straipsnyje:

1) tėvai (tėviai), kurie iki 1995 m. sausio 1 d. ne mažiau kaip 10 metų slaugė namuose vaikus invalidus arba vaikus, pripažintus I ar II grupės invalidais nuo vaikystės arba tapusius I ar II grupės invalidais iki 18 metų;

2) motinos, kurios iki 1995 m. sausio 1 d. pagimdė penkis ar daugiau vaikų ir išaugino juos iki 8 metų.¹⁴³

Kompensacija šioms asmenų grupėms skiriama tik tuomet, kai jiems iki senatvės pensijos amžiaus lieka penkeri metai arba jei nustatytas 60 ir daugiau procentų darbingumo netekimas. Tais atvejais, kai asmuo turi teisę į kelias kompensacijas vienu metu, skiriama tik viena. Šios kompensacijos dydis yra 150 % valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos. Šios rūšies kompensacija mokama jos gavėjui kartu su priklausančia valstybine socialinio draudimo našlių pensija, tačiau kuomet asmuo turi teisę gauti kelias pensijas ar pensijų išmokas, kurių dydis yra analogiškas šiai kompensacijai arba yra didesnis už šią kompensaciją, kompensacija neskiriama, o paskirtos mokėjimas nutraukiamas.¹⁴⁴

Taigi, šalpos išmokų organizavimo principai leidžia teigti, kad šalpos išmokos suprantamos kaip papildoma parama asmenims, kurie dėl objektyvių priežasčių negali gauti kitų pensinio pobūdžio išmokų. Vadinasi, Lietuvos pensijų sistemoje pagrindinė, prioritetingą vietą užima socialinio draudimo pensijos, kurios laikomos pagrindine priemone,

¹⁴¹ Cit. Op. 22. P. 229.

¹⁴² Cit. Op. 127.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Cit. Op. 22. P. 229.

kompensuojančia prarastas pajamas. Tuo tarpu šalpos pensijos yra tik pakeičianti, minimali valstybės parama.

Išvados

Taigi ištyrus Lietuvos pensijų sistemą, galima daryti šias išvadas:

1. Lietuvos pensijų sistemos reformą lėmusios priežastys buvo socialinė – ekonominė padėtis valstybėje bei tai, kad atitinkamu laikotarpiu galiojantys teisės aktai neužtikrino tinkamo pensijų sistemos veikimo. Po kelių pensijų sistemos kūrimų ir reformų etapų, Lietuvoje susiformavo pensijų sistema, susidedanti iš kelių elementų: socialinio draudimo pensijos, privataus pobūdžio pensijos, valstybinės pensijos ir atitinkamo pensinio pobūdžio šalpos išmokos. Taigi, Lietuvos pensijų sistema yra organizuojama visų socialinės apsaugos formų pagalba, tiek socialinio draudimo, tiek socialinės paramos, tiek specialių valstybės finansuojamų išmokų.
2. Valstybinio socialinio draudimo pensijos gali būti laikomos pagrindine socialinės apsaugos priemone, užtikrinančią pajamų praradimo kompensavimą dėl asmens senatvės, netekto darbingumo ar našlystės. Kadangi ši sistema remiasi einamojo finansavimo principu, ji neišvengiamai susiduria su problemomis, kylančiomis dėl visuomenėje vykstančių socialinių, ekonominių, demografinių pokyčių.
3. Šiuo metu galiojantis našlių socialinio draudimo pensijų reglamentavimas gali būti kritikuojamas, kadangi jis neatitinka socialiniam draudimui būdingo principo, kuris sako, jog socialinio draudimo išmokos dydis turi priklausyti nuo draudžiamą asmens buvusių pajamų ir įmokų mokėjimo laikotarpio. Kadangi našlių pensija yra mokama fiksuoto ir minimalaus, visiems gavėjams vienodo dydžio, siūlytina šios pensijos dalį susieti su buvusiomis pajamomis (kaip yra našlaičių pensijos atveju) arba šios išmokos visiškai atsisakyti kaip socialinio draudimo elemento, o jos mokėjimą priskirti ir finansuoti kaip socialinės paramos išmoką.
4. Nors pagal šiuo metu galiojantį teisinį reglamentavimą tokios pensijų rūšys, kaip pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės pensijos ir nepriskiriamos prie socialinio draudimo pensijų sistemos, tačiau kai kurios jų sąlygos yra susietos su tam tikrais valstybinio socialinio draudimo elementais, kaip antai, senatvės amžiumi, turėtomis draudžiamomis pajamomis ar netektu darbingumu.
5. Vadovaujantis šalpos išmokų organizavimo principais darytina išvada, kad šalpos išmokos yra papildoma parama asmenims, negalintiems dėl objektyvių priežasčių

gauti kito pensinio pobūdžio išmokų, kas leidžia teigti, jog Lietuvos pensijų sistemoje prioritetinę vietą užima valstybinio socialinio draudimo pensijos, kurios laikytinos pagrindine priemone, kompensuojančia prarastas pajamas. Tuo tarpu šalpos pensijos yra tik pakeičianti, minimali valstybės parama.

Literatūros sąrašas:

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30).
2. Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymas. Valstybės žinios: 2006-12-28 Nr.141-5405.
3. Lietuvos Respublikos Profesinių pensijų kaupimo įstatymas. Valstybės žinios: 2006-07-27 Nr.82-3248.
4. Valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas. Valstybės žinios: 2003-12-05 Nr.114-5116.
5. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų statuso įstatymas. Valstybės žinios: 2003-10-29 Nr.101-4543.
6. Lietuvos Respublikos Pensijų kaupimo įstatymas. Valstybės žinios, 2003-07-30, Nr. 75-3472.
7. Lietuvos Respublikos Pensijų sistemos reformos įstatymas. Valstybės žinios, 2002-12-24, Nr. 123-5511.
8. Lietuvos Respublikos Teisėjų valstybinių pensijų įstatymas. Valstybės žinios: 2002-07-19 Nr.73-3088.
9. Lietuvos Respublikos Mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas. Valstybės žinios: 1995-01-04 Nr.1-4.
10. Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymas. Valstybės žinios: 1994-12-30 Nr.101-2018.
11. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. Valstybės žinios: 1994-12-23 Nr.99-1958.
12. Lietuvos Respublikos Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. Valstybės žinios: 1994-12-23 Nr.99-1958.
13. Lietuvos Respublikos šalpos (socialinių) pensijų įstatymas. Valstybės žinios: 1994-12-14 Nr.96-1873.

14. Lietuvos Respublikos Valstybinių šalpos išmokų įstatymas. Valstybės žinios: 1994-12-14 Nr.96-1873.
15. Lietuvos Respublikos Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas. Valstybės žinios: 1994-08-03 Nr.59-1153.
16. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas. Valstybės žinios: 1990-11-20 Nr.32-761.

Specialioji literatūra:

1. Bitinas A. Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: Pensijų sistemų modernizavimas. Vilnius, MES, 2011.
2. Bitinas A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius, MRU Leidybos centras, 2011.
3. Lazutka R. Pensijų sistemų raida Lietuvoje. Filosofija, sociologija, 2007, Nr. 2.
4. Nekrošius I., Kunca V. Lietuvos socialinio draudimo sistema ir jos plėtojimo kryptys // Teisės problemos. 1994. Nr. 3.
5. Tartilas J. Socialinės saugos pagrindai. Vilnius, MRU Leidybos centras, 2005.
6. Vaičaitis V.A. Teisė į pensiją ir Konstitucinio Teismo praktika. Teisė, 2010, 77 tomas.

Praktinė medžiaga:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 14 d. nutarimas byloje nr. 08/2008-23/2009.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29d. nutarimas byloje, nr.: 06/2008-18/2008-24/2010.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas byloje, nr.: 09/06-30/06-01/07-30/08.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas byloje nr. 35/04-37/04-72/06.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas byloje nr. 46/2001-48/2001-50/2001-2/2002-6/2002-18/2002.

6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymų 7 straipsnio 1 bei 4 dalių ir Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo 20 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.
7. Vilniaus apygardos administracinis teismo 2010 m. kovo 1 d. nutarimas byloje Nr. I-666-437/2010.

Kiti šaltiniai:

1. Lietuvos Respublikos Valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymo projekto ir jį lydinčių įstatymų projektų aiškinamasis raštas. 2003 06 19, nr. IXP-2697.
2. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?-1903707901>.

Santrauka

Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema ypatingai paplitusi Vakarų šalyse prieš gerą šimtmetį yra paremta visuomenės narių solidarumo principu, kas reiškia, kad darbo santykiuose dalyvaujantys ir atitinkamą darbo užmokestį gaunantys visuomenės nariai jų mokamais mokesčiais išlaiko nedarbingą visuomenės dalį, tuo įgydami teisę į analogišką paramą ligos, senatvės ar laikino nedarbingumo atveju. Kaip savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, ši sistema, kuri neretai vadinama socialinio solidarumo, nepanaikina paties asmens atsakomybės už savo rytojų, todėl ji tinkamai egzistuoti gali tik tais atvejais, kuomet ir pats asmuo rūpinasi savo santaupomis senatvės ar ligos atvejais.

Pagal šiuo metu galiojančius teisės norminius aktus Lietuvoje valstybinis socialinis pensijų draudimas yra privalomas. Įstatymų leidėjas visus šios rūšies socialiniu draudimu draudžiamus asmenis yra įtvirtinęs Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme.

Asmenys teisę į kiekvieną Valstybinio socialinio draudimo įstatyme nurodytą pensiją įgyja tik esant tam tikroms aplinkybėms, kaip antai, įvykus draudžiamajam įvykiui ir turint atitinkamos rūšies pensijai paskirtą minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą. Pagrindinis veiksnys, lemiantis vienos ar kitos rūšies pensijos dydį, yra konkretaus asmens įgytas stažas, jo trukmė ir atitinkamu laikotarpiu gautos pajamos, nuo kurių yra sumokėtos įstatymų nustatytos privalomos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos.

Įvairios išmokos skiriamos ir mokamos išimtinai tik tais atvejais, jeigu konkretus asmuo negauna ir neturi teisės gauti kitų išmokų dėl to, kad neatitinka atitinkamų teisės aktuose nustatytų reikalavimų.

Atitinkamos pensijos (pavyzdžiui, valstybinės pensijos, šalpos pensijos ir kt.) bei išmokos (pavyzdžiui, šalpos išmokos, signatarų rentos ir kt.) skiriamos ir mokamos savivaldybių administracijų vadovaujantis Valstybinio socialinio draudimo, Pensijų kaupimo, Valstybinių šalpos išmokų, kitais įstatymais ir poįstatyminiais teisės aktais. Visos pensijos ir išmokos mokamos iš valstybės biudžeto pagal asmenų, pretenduojančių į atitinkamą pensiją ar išmoką gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje.

Summary

Lithuanian social insurance pension system particularly prevalent in Western countries a century ago is a good society based on solidarity. It means that the working relationships involved wages receive members of the public taxes paid outside keeps the population, gaining the right to support illness, old age or temporary incapacity. The Constitutional Court has repeatedly held that a person have to own responsibility for their tomorrow, so it can properly exist only in cases in which and the person taking care of their retirement savings or disease.

Under current legislation, Lithuanian social pension insurance is compulsory. All of socially insured persons are embodied in the Law of State's social insurance pensions.

Persons gain to any of state's social insurance pension only when there are certain circumstances, such as an insured event and the type of pension allocated to the minimum state social pension insurance record. A key factor in determining one or another type of pension is the individual's experience acquired by its duration and the corresponding period of the revenues from which are paid by the statutory mandatory state social insurance contributions.

Various allowances are granted and paid exclusively in cases when the person does not receive other payments and is not entitled to other benefits for failure to comply with the statutory requirements.

The pension (for example, state pensions, social assistance pensions, etc.) and allowance (social assistance benefits, rent of signatories) are paid by local administrations under the State's social insurance, pension, state social assistance benefits, and other laws and subordinate legislation regulations. All pensions and benefits are paid from the state budget for the people claiming to the pension benefit in place of residence in Lithuania.